

تحلیل لایه لایه‌ای علل جنگ‌های آینده غرب آسیا

ابراهیم ایجابی^۱ | خلیل کولیوند^۲ | حمید متقی^۳

چکیده

این پژوهش به منظور شناسایی علل وقوع جنگ‌های آینده در منطقه غرب آسیا به روش تحلیل لایه لایه‌ای علت‌ها انجام گردیده است. ابتدا اسناد و مدارک مربوط به موضوع، مطالعه و بررسی گردید. سپس مفاهیم و واژه‌های احصاء شده طی یک پرسش‌نامه به جامعه نمونه شامل ۶۶ نفر از صاحب‌نظران ارائه و داده‌های به دست آمده با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و Excel و از روش‌های آماری توصیفی (محاسبه میانگین و واریانس) و استنباطی (برآورد فاصله اطمینان و محاسبه آماره آزمون کای-دو) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. با توجه به اینکه تحلیل لایه لایه‌ای علت‌ها شامل چهار لایه لیتانی، نظام‌های علی، گفتمان (جهانبینی) و اسطوره یا استعاره می‌باشد، برای تقسیم علل در هر کدام از لایه‌ها از مدت زمان علت جنگ و تعداد نظرات پرسش‌شوندگان در خصوص همبستگی جنگ‌های آینده به این مؤلفه‌ها استفاده بعمل آمد. در نهایت با کسب نظرات خبرگان مورد نظر، مهم‌ترین نوع جنگ‌های آینده شامل جنگ‌های ترکیبی، جنگ شبکه محور، جنگ تأثیر محور و جنگ نرم طبقه‌بندی شد. بر اساس یافته‌های به دست آمده مهمترین علل وقوع جنگ‌های آینده در منطقه غرب آسیا در لایه اول (سطح لیتانی)، قدرت‌خواهی، انتقام و دسترسی به انرژی هسته‌ای؛ در لایه دوم (سطح نظام‌های اجتماعی) علل وقوع در سیاست، فناوری و اقتصاد؛ در لایه سوم (جهانبینی) علل وقوع مذهب، ایدئولوژی و دین و در لایه چهارم (استعاره یا اسطوره) زبان، خودبزرگ‌بینی و فرقه‌های مختلف مذهبی طبقه‌بندی گردید.

کلیدواژه‌ها: علل جنگ، تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌ها، آینده‌پژوهی، منطقه غرب آسیا

۱۲۵

سال سی و دوم
زمستان ۱۴۰۲

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۱/۰۴/۱۳
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۲/۱۲/۲۶
صص: ۱۹۵-۱۵۹شاپا چاپی: ۱۰۲۵-۵۰۸۷
الکترونیکی: ۴۶۵۴-۴۹۷۱

۱. استادیار گروه آینده‌پژوهی دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران.

۲. نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری آینده‌پژوهی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران k.koulivand@edu.ikiu.ac.ir

۳. کارشناسی ارشد مدیریت امور دفاعی، دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران.

مقدمه

علل و عوامل جنگ‌ها میان دو کشور و یا حتی جنگ‌های بین‌المللی و جهانی، اختلاف نظرها و یا اتفاقات بسیار کوچکی هستند که پیش از آنکه از کنترل خارج شوند به راحتی قابل پیشگیری یا اصلاح هستند. با بررسی کلی می‌توان به این نتیجه رسید که علل بروز جنگ‌ها در طول تاریخ دگرگونی‌های فراوان یافته و انگیزه و علتی که در چند قرن قبل برای جنگ‌افروزی مناسب بوده، امروزه موضوعیتی نداشته ولی علل و انگیزه‌های جدیدی خلق گردیده است. ریشه جنگ‌های عصر حاضر را باید در اشکال گوناگون جنگ‌های ابتدایی، انواع مختلف جنگ‌های شبه‌نظامی و کنش‌های متقابل خصومت آمیز میان افراد جستجو کرد. همراه با تکامل اجتماعی و پایه‌پای تحولات اقتصادی، اجتماعی، فن‌آوری و نیز دگرگونی در شرایط ایدئولوژیک و سیاسی، علل، انگیزه‌ها، اهداف و اشکال جنگ نیز تغییر می‌یابد. پس از جنگ سرد و به وجود آمدن ساختاری مبهم در سیستم بین‌المللی که نحوه توزیع قدرت و تعداد قطب‌های قدرت در آن واضح نبود، غرب آسیا آرام آرام وارد موجی از بی‌ثباتی‌ها و منازعات متعدد شد به گونه‌ای که امروزه شاهدیم ساختار و سیستم منطقه غرب آسیا فروریخته است. در واقع بیشتر منطقه غرب آسیا به نوعی دچار سونامی بحرانی از قبیل منازعات بین دولتی، بین‌هویتی و همینطور منازعات میان دولت‌ها و گروه‌های غیر دولتی شده است (احمدیان و عبدالهی، ۱۴۰۰: ۹-۴۹).

یکی از مناطق مهمی که همیشه به دلایل مختلف به منطقه مورد مناقشه و درگیری تبدیل گردیده، منطقه غرب آسیا می‌باشد. به سبب وجود منابع سرشار نفت و گاز در غرب آسیا، این منطقه در سطح بین‌المللی، منطقه‌ای مهم و راهبردی بشمار می‌آید. غرب آسیا در واقع محور ارتباط بین اروپا، آفریقا، آسیای جنوبی و جنوب شرقی است. از نظر راهبردی در منطقه غرب آسیا به‌عنوان بزرگ‌ترین و مهم‌ترین مرکز ارتباطی بین این سه قاره است و بخشی از یک سیستم ارتباطی شامل اقیانوس اطلس، دریای مدیترانه، دریای سرخ و اقیانوس هند است. این منطقه دارای بزرگ‌ترین منابع انرژی جهان بوده و مکان کشمکش‌های درازمدت میان کشورهای موجود در آن است. لذا باید توجه ویژه و راهبردی به این منطقه داشت (حبیبی، ۱۳۹۶: ۸۵).

عدم یکپارچگی، ضعف وابستگی متقابل کشورهای منطقه غرب آسیا، عدم حضور تمام بازیگران اصلی در نظام امنیتی منطقه، واگرایی کشورها و توزیع نابرابر منابع در این منطقه، وجود

کشورهای کوچک و ضعیف، تقسیمات نادرست اراضی توسط قدرت‌های استعماری، تنوع مذهبی و پیچیدگی ترکیب اجتماعی، زمینه‌ساز بروز اختلافات، دعاوی، تنازعات، تنش‌ها و گاهی جنگ‌ها و برخوردهای مسلحانه گردیده و ضرورت‌ها و حساسیت‌های خاصی را در منطقه به وجود می‌آورد (هرسیج و همکاران، ۱۳۹۳: ۳۲).

در موضوع جنگ عوامل و متغیرهایی وجود دارند که باعث عدم شباهت جنگ‌های گذشته و آینده با یکدیگر می‌شوند (حیدری، ۱۳۹۱ ص ۲۸). در شرایط کنونی، عقاید، فرضیات موجود نسبت به محیط پیرامونی که دکترین‌ها و راهبردهای نظامی از آن‌ها تأثیر می‌پذیرند، به‌طور مداوم در حال تغییر و تحول بوده و نیازمند پشت سر گذاشتن آزمون‌های متعدد پیش‌روی خویش هستند (اشراقی، ۱۳۹۰: ۴۵).

هدف اصلی این تحقیق "تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌های وقوع جنگ‌های آینده در غرب آسیا" می‌باشد که در این راستا چهار هدف فرعی زیر تعریف شده است:

تبیین علل وقوع جنگ‌های آینده در غرب آسیا در سطح لیتانی ۱ و اولویت‌بندی آن‌ها؛
تبیین علل وقوع جنگ‌های آینده در غرب آسیا در سطح نظام‌های علی ۲ و اولویت‌بندی آن‌ها؛
تبیین علل وقوع جنگ‌های آینده در غرب آسیا در سطح جهان‌بینی ۳ و اولویت‌بندی آن‌ها؛
تبیین علل وقوع جنگ‌های آینده در حوزه غرب آسیا در سطح اسطوره‌ای ۴ و اولویت‌بندی آن‌ها.
سؤال اصلی پژوهش این است که علل وقوع جنگ‌های آینده در غرب آسیا کدامند؟ که با توجه به روش آینده‌پژوهی تحلیل لایه‌ای علت‌ها سؤالات فرعی به صورت زیر مطرح شد:

علل وقوع جنگ‌های آینده در غرب آسیا در سطح لیتانی کدام‌اند؟

علل وقوع جنگ‌های آینده در غرب آسیا در سطح نظام‌های علی و اجتماعی کدام‌اند؟

علل وقوع جنگ‌های آینده در غرب آسیا در سطح گفتمان و جهان‌بینی کدام‌اند؟

علل وقوع جنگ‌های آینده در غرب آسیا در سطح اسطوره یا استعاره کدام‌اند؟

1. Litany
2. Social Causes
3. Structure and the Discourse
4. Metaphor and myth

این تحقیق از آن جهت حائز اهمیت است که با تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌های وقوع جنگ‌های آینده در غرب آسیا و استفاده از نتایج آن مزیت‌های زیر می‌تواند حاصل گردد:

با به‌دست آوردن علت‌های وقوع جنگ در آینده در منطقه غرب آسیا و تجزیه و تحلیل آن‌ها، نهادها و سازمان‌های مرتبط می‌توانند با برنامه‌ریزی دقیق و مدون از به وجود آمدن دلایل به‌دست آمده و متعاقب آن از وقوع جنگ جلوگیری کنند.

با به دست آوردن علت‌های وقوع جنگ‌های آینده در منطقه غرب آسیا و تجزیه و تحلیل آن‌ها، سازمان‌های نظامی و انتظامی می‌توانند در صورت مشاهده علت‌های به‌دست آمده در کمترین زمان ممکن، آمادگی خود را جهت مقابله افزایش دهند.

شناسایی علل وقوع جنگ‌ها می‌تواند منجر به حصول امنیت پایدار گردیده که در نتیجه این امنیت پایدار امکان رشد، توسعه و پیشرفت در عرصه‌های داخلی و خارجی مهیا می‌گردد.

همچنین کم‌توجهی به این موضوع موجب خواهد شد تا ضمن حل‌نشدن مسئله تحقیق، آسیب‌های زیر به‌وجود آید:

غفلتی آشکار در برابر حقایق پیش‌رو و غافل‌گیر شدن توسط دشمن؛

وارد شدن احتمالی آسیب به حاکمیت و نظام؛

ایجاد چالش‌های احتمالی برای نیروهای مسلح جمهوری اعم از نظامی و انتظامی کشور.

مبانی نظری

جنگ‌های آینده

به دلیل پیچیدگی‌های فزاینده محیطی در جهان امروز پدیده‌ها نیز به همان صورت پیچیده و چندوجهی شده‌اند. جنگ یکی از پدیده‌هاست که هم به دلیل ماهیت و هم ویژگی و هم شکل عملیاتی آن دچار تحول بنیادین شده است. به همین دلیل است که امروزه چگونه جنگیدن به‌عنوان مفهومی نوین در ادبیات نظامی و استراتژیک مورد توجه اندیشمندان قرار گرفته است. بنابراین شناخت مبانی، اصول، ویژگی‌ها و اهداف جنگ‌ها به‌عنوان یکی از مصادیق جنگ‌های آینده^۱ از الزاماتی است که می‌تواند در سیاست‌گذاری کشور در اولویت قرار گیرد. از دوران قدیم تا دوران

1. Future Wars

مدرن شاهد تکامل فناوری و امور نظامی در جهان بوده‌ایم و متناسب با نوع تغییرات و تحولات فناورانه پارادایم‌هایی نظامی و دفاعی ظهور کرده‌اند که روش‌ها و تاکتیک‌های جنگیدن را به‌طور اساسی تغییر داده‌اند. متناسب با اینکه چه موضوعی را اصلی بگیریم و از چه زاویه دیدی به این روند نظر نماییم می‌توانیم شاهد ظهور نسل‌ها، عصرها و موج‌های نظامی مختلف باشیم. در هر یک از این نسل‌ها، عصرها و موج‌های نظامی مجموعه‌ای از پارادایم‌های جنگی ظهور کرده‌اند. پارادایم‌های جنگی هر نسل یا دوره به شدت به یکدیگر وابسته و همچنین با یکدیگر تعامل‌پذیر هستند (زهتاب سلماسی، ۱۳۹۴).

در حقیقت، تغییرات پارادایمی که از عبور از نسلی به نسل دیگر یا از دوره‌ای به دوره دیگر رخ داده‌اند، بسیار وسیع و در سطح کلان می‌باشند که در راستای این تغییرات پارادایمی، روش‌ها و تاکتیک‌های نظامی و دفاعی نیز دست‌خوش تغییرات زیادی گشته‌اند و شاهد تعدد تغییرات پارادایمی سطح پایین‌تر همچون تاکتیک‌ها، روش‌ها و عملیات نظامی در هر یک از این نسل‌ها می‌باشیم. در اینجا مطرح‌ترین نظریات موجود در این زمینه را دسته‌بندی نموده تا ما را در درک شرایط گذشته، امروز و آینده امور و پارادایم‌های نظامی یاری رسانده، ما را متوجه تغییر شرایط جهانی، منطقه‌ای و ملی نموده و از الزامات فعالیت نظامی و جنگ‌های احتمالی کشور آگاه نماید. امروزه چهار نظریه مسلط در درباره جنگ‌های نوین در محافل نظامی مورد بحث می‌باشد که عبارتند از (مهدی نژاد نوری و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۶۰-۲۳۵):

جنگ نسل چهارم^۱؛

جنگ عصر چهارم^۲؛

جنگ موج سوم^۳؛

جنگ دوره ششم^۴.

در جدول شماره ۱ هر یک از چهار نظریه مذکور را اجمالاً مرور می‌کنیم.

1. Fourth Generation Warfare
2. Fourth Epoch Warfare
3. Third Wave Warfare
4. War of the Sixth Round

جدول ۱. نسل‌ها، عصرها، موج‌ها و دوره‌های مختلف جنگ در یک نگاه (زنتاب سلماسی، ۱۳۹۴)

نظریه	نوع	زمان	توضیح
نسل	جنگ نسل اول (با محوریت فناوری جدید)	از ۱۶۴۸ تاکنون	نگاه کاملاً خطی بود و بر اعزام نیروهای حرفه‌ای کم تعداد که مشق‌های نظامی بسیار سختی را پشت سر گذاشته بودند، استوار بود.
	جنگ نسل دوم (با محوریت فناوری جدید)	از ۱۸۱۵ تاکنون	با سیطره آتش غیرمستقیم بر صحنه نبرد، قدرت آتش انبوه جایگزین قدرت نیروی انسانی انبوه شد.
	جنگ نسل سوم (با محوریت ایده‌های نو)	از ۱۹۱۸ تا کنون	ماشین جنگی جدید به نام تانک ساخته شد و در سطوح عملیاتی نیز حمله برق‌آسا و غافلگیرکننده مطرح شد. چنین حملاتی بیشتر زمان‌محور بودند تا مکان‌محور
	جنگ نسل چهارم (با محوریت فناوری)	در حال ظهور	موضوعاتی مانند تسلیحات هدایت مستقیم انرژی، رباتیک و عملیات روانی مبتنی بر رسانه‌ها مطرح می‌شوند.
	جنگ نسل چهارم (با محوریت ایده‌ها)	در حال ظهور	این نسل اساساً مبتنی بر ایده‌های غیرغربی و جنگ‌های نامتقارن است.
عصر (در سال ۱۹۸۷ توسط دکتر تی لیندسی مور)	جنگ عصر اول (دوره باستان، انرژی انسان)	دوران باستان	مبتنی بر استفاده از انرژی انسان (در قالب‌های متفاوت) است.
	جنگ عصر دوم (قرون وسطی، انرژی حیوان)	قرون وسطی	بهره‌برداری از اشکال مختلف انرژی حیوان
	جنگ عصر سوم (دوره نوین، انرژی مکانیکی)	انقلاب صنعتی	مبتنی بر سبک انرژی مکانیکی
	جنگ عصر چهارم (دوره پست مدرن)	در حال ظهور	سبک غربی مبتنی بر فناوری پیشرفته و سبک غیرغربی چریکی

جدول ۱. نسل‌ها، عصرها، موج‌ها و دوره‌های مختلف جنگ در یک نگاه (زنتاب‌سلماسی، ۱۳۹۴)

نظریه	نوع	زمان	توضیح
موج (آلومین و هایدی تافلر)	جنگ‌های موج اول (دوره کشاورزی)	۸۰۰۰ سال قبل از میلاد	مبتنی بر ارتش‌های دارای سازماندهی، تجهیزات و فرماندهی ضعیف بوده است که در جنگ‌های فصلی حضور می‌یافتند.
	جنگ‌های موج دوم (دوره صنعتی)	سال ۱۶۹۰ میلادی	دارای ارتش‌هایی انبوه، مجهز به تسلیحاتی استاندارد و ساخته شده در خطوط تولید می‌باشند که درگیر جنگ‌های بی حد و مرز و فرسایشی می‌شوند.
	جنگ‌های موج سوم (دوره دانش)	امروز	این سبک جدید از جنگ مبتنی بر اقتصاد نوین است که اطلاعات محور محسوب می‌شود.
دوره	دوره اول: جنگ‌های اولیه	تا قرن ۱۵ میلادی	جنگ‌های حیوان‌گونه، جنگ‌های ابتدایی و جنگ‌های متمدن
	دوره دوم: سلاح گرم و اختراع باروت	۱۷۷۵-۱۴۵۰ میلادی	در برگرفته دو نوع جنگ فنودالی و پادشاهی ارتش‌های دائمی ایجاد شد.
	دوره سوم: جنگ‌های صنعتی	۱۹۱۴-۱۷۷۵ میلادی	رقابت شدید تسلیحاتی این حیطه‌ها، اختراع فنون صنعتی متمایز (و تولد صنایع دفاعی)، تولید انبوه تسلیحات و ادوات نظامی، و حضور گسترده مردمی
	دوره چهارم: جنگ‌های مکانیزه	۱۹۴۵-۱۹۱۴ میلادی	نوآوری‌های فناورانه‌ای همچون اختراع هواپیما، تحول در لجستیک به وسیله راه‌آهن، به‌کارگیری تانک، موشک‌های هدایت شونده، اختراع رادار و مخابرات و استفاده محدود از بالگرد
	دوره پنجم: جنگ اتمی	۱۹۹۱-۱۹۴۵ میلادی	بمب‌افکن‌ها، موشک‌های بالستیک و کروز، شبکه‌سازی، رایانه‌ها و ابررایانه‌ها، سامانه‌های فرماندهی و کنترل و زیردریایی‌ها ظهور کردند. رقابت‌ها راهبردی بود و بازدارندگی هسته‌ای نقشی کلیدی یافت.
	دوره ششم: برتری اطلاعاتی	۲۰۲۵-۱۹۹۱ میلادی	انقلاب فناوری اطلاعات و ارتباطات، جنگ‌های فضایی، تسلیحات هدایت شونده دقیق، جنگ اطلاعاتی، الگوهای جنگی ناتوان‌سازی راهبردی

از نظر ماهیت، سازماندهی جنگجویان جنگ دارای انواع مختلفی می‌باشد که در جدول شماره ۲ به آن‌ها اشاره می‌شود:

جدول شماره ۲: انواع جنگ

منبع	مشخصات	نوع جنگ
(زهتاب سلماسی، ۱۳۹۴)	جنگ کلاسیک سنتی ۱: جنگ فرسایشی، جنگ ترتیبی، جنگ سکو محور جنگ کلاسیک پیشرفته ۲، جنگ‌های نامنظم یا چریکی: معمولاً یک یا دو طرف تخاصم در این گونه نبردها بازیگران غیردولتی، جنبش‌های مردمی و یا گروه‌های تروریستی هستند. در جنگ‌های نامنظم گروه‌های جنگنده از نظم و سلسله‌مراتب مشخصی تبعیت نمی‌کنند	جنگ‌های منظم یا کلاسیک
(مکنزی، ۴، ۱۳۹۲)	به کارگیری رویکردهای غیرقابل پیش‌بینی یا غیرمتعارف برای خنثی نمودن یا تضعیف قوای دشمن و در عین حال، بهره‌برداری از نقاط آسیب پذیر او، از طریق فناوری‌های غیر قابل انتظار یا روش‌های مبتکرانه.	جنگ نامتقارن ۳
(موسوی، ۱۴۰۰)	جنگ ناهمتراز جنگی است که توسط دولت‌ها و تا عوامل غیر دولتی در راستای خنثی سازی یا غلبه بر نقاط دشمن و بهره‌برداری از وجوه اختلاف و عدم تقارن از جمله آموزش امکانات و تجهیزات حتی راهبرد و سازماندهی و روحیه رزمی به منظور استفاده از نقاط ضعف پنهان یا آشکار صورت می‌گیرد	جنگ ناهمتراز ۵
(صارمی و پرواس، ۱۳۹۳)	جنگ ترکیبی از ابزارهای متعارف، نامنظم و نامتقارن تشکیل شده است. جنگ ترکیبی شامل استفاده یک بازیگر دولتی یا غیردولتی از همه ابزارهای در دسترس دیپلماتیک، اطلاعاتی، نظامی و اقتصادی باهدف ایجاد بی‌ثباتی در کشور هدف هست.	جنگ‌های هیبریدی یا ترکیبی ۶
(نای، ۷، ۱۳۹۲)	جنگ نرم یک مفهوم علمی - آموزشی است که پس از ورود به صفحه اول مطبوعات و صدر اخبار رسانه‌های جهان توسط رهبران کشورهای مختلف دنیا در سخنرانی‌ها و نشست‌های خبری مورد استفاده قرار گرفت	جنگ نرم

1. Traditional Classic Warfare
2. Advanced Classic Warfare
3. Asymmetric Warfare
4. Makenzie
5. Unequal warfare
6. Hybrid Warfare
7. Joseph Nye

سبک‌های نظامی در حال ظهور و آینده:

الف- سبک جنگ شبکه محور^۱: رویکرد شبکه محوری به جنگ، در حقیقت تجسم نظامی مفاهیم عصر اطلاعاتی است. مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که نیروهای شبکه‌ای شده برای انجام طیف گسترده‌ای از مأموریت‌های مختلف نسبت به نیروهای غیرشبکه‌ای توانمندتر هستند، علت این امر بهبود بهره‌وری و اثربخشی عملیات است. جنگ شبکه محور به واسطه جریان و گردش اطلاعات که از طریق رایانه‌ها و ارتباطات حاصل می‌شود، بین افراد مختلف ارتباط برقرار می‌کند، بنابراین طبیعی به نظر می‌رسد که جریان و گردش اطلاعات به تعامل‌پذیری سامانه‌های مورد استفاده نیروهای مسلح وابسته باشد. همکاری و به اشتراک گذاری اطلاعات در جنگ شبکه محور تضمین می‌کند که در طی عملیات نظامی، تمام سرمایه‌های مناسب به سرعت در اختیار فرماندهان گذاشته شود. اهداف جنگ شبکه محور عبارتند (موفات^۲، ۱۳۹۶) از:

خودهمگام‌سازی، انجام کارها بدون فرمان‌ها و دستورات سنتی و متعارف؛

بهبود درک و دانش نسبت به نیت فرمانده ارشد؛

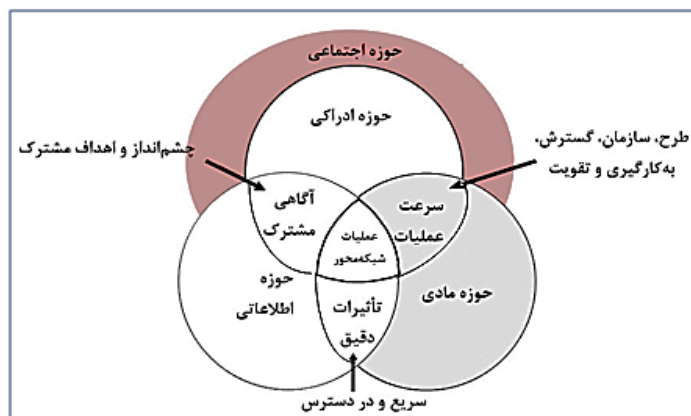
بهبود درک و دانش نسبت به وضعیت و شرایط عملیات در تمام سطوح فرماندهی؛

افزایش توانایی برای بهره‌برداری از دانش گروهی تمام نیروها به منظور کاهش ابهام و فرسایش، که به طور مرسوم یک ویژگی عادی جنگ است.

چهار حوزه و روابط بین آن‌ها در عملیات شبکه محور در شکل ۱ نشان داده شده است. توانمندی‌های عملیات شبکه محور در فصل مشترک این چهار حوزه محاط شده‌اند. حوزه فیزیکی و اطلاعاتی چارچوب زیرساختی و اطلاعاتی را برای به اشتراک گذاری اطلاعات تهیه می‌کند. مردم اطلاعات را در حوزه ادراکی دریافت می‌کنند و سپس آن را به دانش تبدیل می‌کنند. این فرایند کامل در حوزه اجتماعی رخ می‌دهد، حوزه‌ای که مردم به صورت گروهی و مشترک برای حل مشکلات پیچیده با یکدیگر تعامل برقرار می‌کنند. زنجیره ارزشی عملیات شبکه محور، ابزار تسهیل‌کننده‌ای مفید برای این فرایند است. این زنجیره با تکیه بر حوزه فیزیکی که عناصر نیرو در این حوزه به ایجاد تغییرات در جهان می‌پردازند، تعاملات و روابط را برون‌یابی می‌کند (حرکت از حوزه فیزیکی و اطلاعاتی به حوزه ادراکی و اجتماعی)، در واقع این فرایند بسیار پویا می‌باشد.

1. Network-centric warfare

2. Moufat

شکل ۱. حوزه‌های عملیات شبکه‌محور

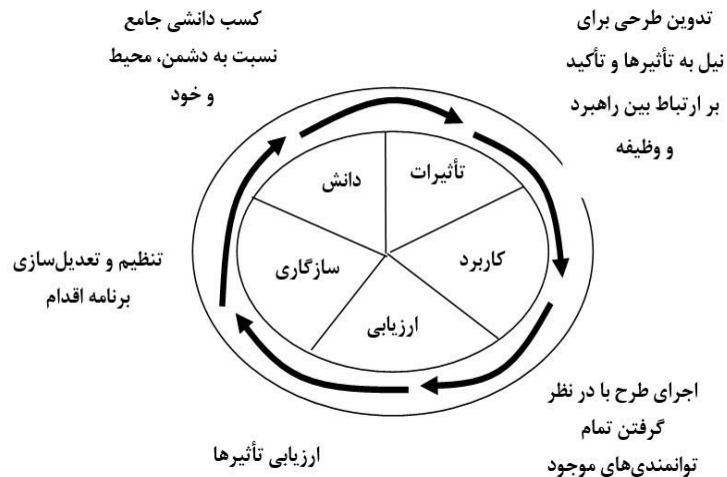
ب- سبک عملیات تأثیرمحور: عملیات تأثیرمحور عبارت است از یک روش شناسی برای برنامه‌ریزی، اجرا و ارزیابی عملیات نظامی برای دستیابی به تأثیرهای مورد نیاز در راستای نیل به اهداف امنیت ملی مورد نظر. به عبارت دیگر عملیات تأثیرمحور عبارت است از فرایند کسب دست‌آورد یا تأثیر راهبردی مطلوب از دشمن، از طریق هم‌افزایی طیف کامل توانمندی‌های نظامی و غیرنظامی در تمام سطوح درگیری. درک دانش عملیات تأثیرمحور نیازمند درک رویکردهای (سبک‌ها) «هدف‌گرا» و «نشانه‌گرا» برای برنامه‌ریزی، ارزیابی و اجرای عملیات نظامی است. سبک عملیات تأثیرمحور جایگزین این دو سبک قدیمی تر نمی‌شود، بلکه هر دو رویکرد را در بر می‌گیرد، ولی ارزیابی پویا، اقتصاد نیرو و ملاحظات زمانی را نیز به این دو رویکرد اضافه می‌کند (آلن اسمیت، ۱۳۹۷).

رویکردهای «نشانه‌گرا» نهادها یا تأسیسات دشمن را شناسایی می‌کند و سپس آن‌ها را منهدم می‌سازد. هدف اصلی این رویکرد، دستیابی به تأثیرهای مادی است. رویکردهای «هدف‌گرا» راهبرد یک سطح خاص (همچون سطح امنیت ملی) را بر اساس اهداف سطح پایین‌تر (همچون سطح رزم‌آوری یا صحنه نبرد) تدوین می‌کنند. رویکرد عملیات تأثیرمحور، ارتباطات بین اقدامات و تأثیرها را به صورت صریح و روشن ارزیابی و مدل‌سازی می‌کند. تمرکز این رویکرد بر تأثیرها است (هم تأثیرهای مستقیم مادی و غیرمادی و هم تأثیرهای غیرمستقیم مادی و غیرمادی). عملیات تأثیرمحور مکملی برای رویکردهای «نشانه‌گرا» و «هدف‌گرا» می‌باشد. شکل ۲، وسعت عملکرد این رویکردها (سبک‌ها) را به تصویر می‌کشد (آلاله، ۱۳۹۹: ۴۷-۶۲).

شکل ۲. مقایسه عملیات تأثیر محور، هدف‌گرا و نشانه‌گرا (جوباگی، ۱۳۸۵: ۳۲۵)

هدف این عملیات ایجاد عملیات هم‌افزا و هماهنگ است به گونه‌ای که منجر به ایجاد تأثیرهای مطلوب و مورد نظر شود. ارزیابی‌های مستمر از دشمن، اقدامات سیاسی و نظامی نیروهای خودی و همچنین موقعیت و وضعیت متحدان باعث می‌شود تا فرمانده بتواند روش انجام عملیات را بر مبنای نیل به تأثیرهای مورد نظر تنظیم کند (جوباگی، ۱۳۸۵: ۳۲۷).

شکل ۳. چرخه عملیات تأثیر محور (جوباگی، ۱۳۸۵: ۳۴۵)

در مراحل و لحظات خاص روندها با حوادث و مصادیقی به عنوان لحظات کیفی اثبات می‌شوند که تکامل پدیده‌های نظامی را موجب می‌شوند. صرف‌نظر از ویژگی‌های کیفی که برای

پدیده نظامی بکار می‌برید، در یک زمان با زمان دیگر تمامی روندها یکسان هستند. یک بررسی نظامی مشخص می‌سازد که پدیده‌های نظامی جدید دارای ویژگی‌های زیر هستند:

روندهای طبیعی مطلقاً مخالف عوامل جنگ هستند؛

تبعیت از اهداف سیاسی نظامی؛

پدیده‌های نظامی عمدتاً در قالب نبردهای مسلحانه شکل می‌گیرند؛

استفاده از خشونت با همه شدت آن نیازمند دستیابی به برتری بر دشمن؛

پدیده نظامی گرایش به شکل دادن ساختاری را دارد که قابلیت عملکرد پدیده برای جمع‌آوری تمامی منابع طبیعی، اقدامات اجتماعی مادی و انسانی و نهادهای مرتبط را ارائه دهد. "تمامی فعالیت‌ها، ارتباطات و روندهایی که محتوا و اهداف توسعه حوزه نظامی را در جهان برای ایجاد نوعی هرم قدرت، سلطه و نظام تابع، شبکه‌ای از وابستگی‌های سلسله‌مراتبی و ساختار کنترل بر مبنای اداره نیروهای مسلح را ارائه می‌دهد و شامل روابط بین‌الملل جدید است (روستا^۱، ۲۰۱۶).

پدیده نظامی به عنوان مظهر خشونت شدید، به نوعی عنصر اصلی تشکیل دهنده یا حتی تنها عنصر امنیت را شکل می‌دهد (ترایان^۲، ۱۹۸۷). مطمئناً جنگ‌های آینده به عنوان یک پدیده نظامی به خاطر تحول در جامعه پست مدرن متحول خواهد شد. دوره گذار شاهد منازعات زیادی خواهد بود به طوری که دکترین نیروهای مسلح، ساختارها و تجهیزات به همراه اطلاعات خاص نظم جهانی فراگیر خواهد بود. تعاملات متقارن برای اقدامات نظامی مدرن احتمال استمرار بیشتری دارد که در منازعات نظامی کلاسیک بکار می‌رود (استیفان^۳، ۲۰۱۶).

منطقه غرب آسیا:

منطقه غرب آسیا (خاورمیانه) از لحاظ جغرافیایی در مرکز تقاطع سه قاره اروپا، آسیا و آفریقا قرار دارد به طوری که از ناحیه کشور ترکیه به اروپا و از سرزمین مصر به قاره آفریقا متصل است. در این ناحیه گروه‌های فرهنگی و نژادی گوناگونی زندگی می‌کنند. وجود معادن سرشار انرژی به ویژه نفت، امتیازی است که اکثر کشورهای واقع در این حوزه از آن برخوردار می‌باشند و به همین دلیل است که از زمان پیدایش این ثروت خدادادی، این منطقه عرصه کشمکش‌های بسیار

1. Rouista
2. Terayan
3. Estiphan

بوده و هیچگاه خالی از بحران و تنش نبوده است. اهمیت خاورمیانه از لحاظ اقتصادی و سیاسی نباید آنرا از توجه به تاثیر فرهنگی و تاریخی این منطقه بر جهان غافل نماید. غرب آسیا از دیرباز مهد تمدن‌های کهن و همچنین محل ظهور ادیان مهمی چون زرتشت، یهودیت، مسیحیت و اسلام بوده است. حساسیت موقعیت غرب آسیا در هر سه حوزه ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیک و ژئوکالچری در عرصه سیاست بین‌الملل این منطقه را در کانون تحولات امنیتی قرار داده و لبه تیز تهدیدات را به صورت بالقوه متوجه این منطقه می‌کند. در منطقه غرب آسیا، پایگاه‌های متعددی وجود دارد که متعلق به قدرت‌های بزرگ است و این کشورها با استفاده از تجهیزاتی که در این پایگاه‌ها دارند، براحتی می‌توانند به هر نقطه‌ای که بخواهند لشگرکشی کنند. حساسیت این منطقه، همواره ابرقدرت‌ها را بر آن داشته تا کوشش‌های خود را جهت حضور مستقیم در منطقه، شدت بخشند (بیگی زاده، و بصیرت‌منش، ۱۳۹۵: ۶۸).

سابقه حضور فیزیکی و نظامی کشورهای قدرتمند به گذشته‌های دور مانند حضور نظامی کشورهایایی چون پرتغال، هلند، فرانسه، انگلستان و آمریکا برمی‌گردد. سیاست‌های غلط حاکمان منطقه و دعوت از قدرت‌های بزرگ برای حضور نظامی باعث شده که ناوگان‌های عظیم و پیشرفته کشورهای قدرتمند در این منطقه حضور داشته باشند. بودجه‌های کلانی که سالیانه صرف خرید تسلیحات عظیم و پیشرفته می‌شود، با اهداف گوناگونی در این منطقه صورت می‌پذیرد. خریدهای هنگفتی که کشورهای عربی منطقه بویژه عربستان داشته‌اند، این منطقه را تبدیل به یک انبار بزرگ تسلیحاتی کرده است. وجود تنگه هرمز در این منطقه به عنوان شاهراهی حیاتی که بیشتر سوخت مصرفی جهان صنعتی از آنجا تأمین می‌شود و همچنین وجود جزیره‌ها و مناطق استراتژیک دیگر بر اهمیت نظامی منطقه افزوده است. علاوه بر عامل مهم نفت که در سراسر قرن گذشته، غرب آسیا را به صورت مهم‌ترین منطقه سوق‌الجیشی و استراتژیکی درآورد، خیزش جدید اسلامی و رشد اسلام انقلابی که کانون آن ایران است، غربی‌ها را نسبت به این منطقه حساس کرده است (الهی، ۱۳۹۴: ۵۶).

علل وقوع جنگ:

مهم‌ترین پیشران‌های جنگ‌های اخیر و آینده در جدول ۳ لیست شده است (زهدی و کلانتری، ۱۳۹۵):

جدول ۳. مهم‌ترین پیشران‌های جنگ‌های اخیر و آینده

پیشران‌های جنگ‌های آینده	پیشران‌های جنگ‌های اخیر
محدودسازی و حذف تسلیحات کشتار جمعی	مراقبت و ارتباطات جهانی
کاهش تلفات نیروی انسانی خودی و دشمن	حمله دقیق (وظایف و اهداف)
تاثیرگذاری سریع و کاهش زمان و هزینه‌های درگیری نظامی	دفاع و برتری هوایی
بهینه‌سازی سامانه‌های دفاعی	واپایش دریا و برتری در زیر آب
عقلایی‌سازی بودجه‌های نظامی	نبرد زمینی پیشرفته (ره آورد)
بهره‌مندی از ائتلاف‌های نظامی	
ناهمگونی نظامی	

الف) دلایل ایجاد جنگ در جوامع اولیه:

به طور کلی می‌توان دلایل زیر را برای ایجاد جنگ در این جوامع برشمرد:

غارث و غنیمت: طمع کردن دولت‌های قدرت‌مندتر برای شروع جنگ

دفاع: ترس حمله مهاجمان

قدرت‌نمایی: قدرت‌نمایی کردن یک دولت و یا یک کشور

مقابله به مثل: در تقابل کردن، یک کشور به کشور دوم حمله می‌کند (زاهدی، ۱۳۹۱: ۱۹۹).

ب) دلایل پیدایش جنگ‌ها در جوامع متمدن:

در دوران مدرن نیز جنگ‌ها وجود دارند و دلایل مشخصی نیز برای آن‌ها وجود دارد که

شامل موارد زیر می‌باشند:

یک کشور احساس قدرت کرده و سعی می‌کند تا با نشان دادن قدرتش به دیگری، منافع و

منابع بیشتری را به سمت خودش بکشد (زاهدی، ۱۳۹۱: ۱۹۸).

اختلافات مذهبی و فرهنگی همواره سبب بروز جنگ بوده‌اند.

دلایلی همچون استعمار، فرار از استعمار، خشم ملت‌ها بر سر موضوعات مختلف از یکدیگر و همچنین توسعه تسلیحات نظامی، همگی جز دیگر دلایلی هستند که برای جنگ‌ها در این عصر مدرن می‌توانیم در نظر داشته باشیم.

پ) انگیزه‌های مادی و معنوی در جنگ:

مواردی چون عشق به قدرت، سودجویی، قدرت‌طلبی، خودنمایی و نظایر آن، از جمله علل جنگ معرفی شده‌اند؛ در حالی که این موارد، معلول علت دیگری هستند. در حقیقت، علل اصلی جنگ به ابعاد مادی و روانی انسان برمی‌گردد. به بیان دیگر، جنگ از درون انسان سرچشمه می‌گیرد، به گونه‌ای که هرگاه یکی از دو بعد انسان، بر بعد دیگر وی غلبه پیدا کند، آن بعد غالب، علت واقعی جنگ را می‌سازد (زاهدی، ۱۳۹۱: ۲۰۰).

با وجود این که علت اصلی جنگ را یکی از دو بعد مادی و روانی انسان تشکیل می‌دهد؛ ولی به وسیله ابزارها و اهدافی چون سیاست، اقتصاد، تکنولوژی، ایدئولوژی و مانند آن خود را نشان می‌دهد. این بدان مفهوم نیست که یک جنگ، دارای یک هدف و ابزار است، بلکه ممکن است مجموعه‌ای از ابزارها و اهداف در آن به کار گرفته شود؛ اما یکی از آن‌ها ظهور و بروز بیشتری داشته باشد.

همچنین عده‌ای معتقدند همه انسان‌ها خواهان کسب سود و افتخار بیشترند و برای دستیابی به آن چاره‌ای جز جنگ ندارند. این عده عقیده دارند خشم و غضبی که در هر انسانی یافت می‌شود، اگر به حد افراط برسد، جنگ حتمی است و نیز چون هیچ انسانی به انسان دیگر اعتماد ندارد، همواره از جنگ برای دفاع از خود استفاده می‌کند (زاهدی، ۱۳۹۱: ۲۰۱).

۱- علل سیاسی جنگ: برخی عقیده دارند، هر گاه سیاست توانایی خود را در حل و فصل اختلافات از دست بدهد، جنگ آخرین وسیله‌ای است که برای دستیابی به اهداف سیاسی مورد استفاده قرار می‌گیرد (زاهدی، ۱۳۹۱: ۱۹۸).

۲- علل اقتصادی جنگ: تلاش برای دست‌یابی به امکانات اقتصادی، منابع زیرزمینی، از بین بردن منابع تجاری و گمرکی و مانند آن، از علل اقتصادی جنگ معرفی شده‌اند.

۳- جنگ دارای ریشه‌های دیگری هم هست که به برخی از آنها عبارتند از: علل زیستی جنگ، امپریالیسم، نظریه هرکلیوس یا هراکلیت، نظریه هگل، علل محیط زیستی (اردوان، ۱۳۹۶:

۲)، اختلافات فرهنگی (اردوان، ۱۳۹۶: ۱۴)، ساختار اجتماعی (ابراهیمی‌فر، ۱۳۹۰: ۱۱۳)، گفتمان (مهدوی، ۱۳۹۰: ۱۵)، اختلافات سرزمینی - مرزی (اسدی، ۱۳۸۴: ۵۵)، ایدئولوژی و مذهب (اسدی، ۱۳۸۴: ۹۱)، اختلافات دینی و برداشت‌های مختلف از دین اسلام (مهکویی، ۱۳۹۳: ۲۶)، تمدن‌ها (امیری، ۱۳۹۳: ۳۸)، علل تاریخی (ابراهیمی، ۱۳۹۲: ۳۵۴)، اسطوره‌های محبوب (امینیان، ۱۳۹۰: ۱۵)، و از نظر سازمان‌های بین‌المللی ریشه جنگ عدم احترام به حق حاکمیت ملل دیگر، زیر پا گذاشتن اصل تساوی کشورها، نقض یک‌طرفه قراردادها، آشنا نبودن با حقوق و اعتقادات سایر ملل و نظایر آن می‌باشد (مسائل و ارفعی، ۱۳۹۳: ۴۶)،

مطمناً جنگ‌های آینده به عنوان یک پدیده نظامی به خاطر تحول در جامعه پست مدرن متحول خواهد شد. دوره گذار شاهد منازعات زیادی خواهد بود به طوری که دکترین نیروهای مسلح، ساختارها و تجهیزات به همراه اطلاعات خاص نظم جهانی فراگیر خواهد بود. تعاملات متقارن برای اقدامات نظامی مدرن احتمال استمرار بیشتری دارد که در منازعات نظامی کلاسیک بکار می‌رود (استفان، ۲۰۱۶)، در ادامه به رویدادهای و روندهای مهم منجر به جنگ در منطقه غرب آسیا می‌پردازیم:

رویداد جنگ عراق علیه ایران: اختلافات مرزی آبی در اروندرود بر اساس خط تالوگ؛
 رویداد جنگ اول خلیج فارس: دولت‌های عربی باید بخشی از بدهی عراق را ببخشند. و ذخایر نفتی کویت (کویت دارای ۲۰ درصد ذخایر نفت جهان است) (کریمی، ۱۳۹۴: ۷۶)؛
 رویداد جنگ دوم خلیج فارس: خطر قدرت گرفتن دولت‌های قدرتمند مخالف آمریکا در منطقه غرب آسیا؛

روندهای کمی تحولات در حوزه خلیج فارس: وجود ذخایر نفتی و همچنین رشد بنیادگرایی اسلامی (کریمی، ۱۳۹۴: ۶۲)؛

روند آب و منابع آبی: کمبود و آلودگی آب (نور، ۱۳۹۶)؛
 روند انرژی و انتقال انرژی: به طور کلی بحث انرژی یکی از چالش‌بخش‌ترین موضوعات بین کشورهای حوزه خلیج فارس می‌باشد که در صورت مدیریت صحیح منافع زیادی برای کشورهای منطقه داشته و در صورت عدم مدیریت ممکن است زمینه‌ساز تنش‌ها و درگیری‌های بزرگی شود (بصیری و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۲-۸۵)؛

روند دسترسی به آب‌های آزاد: موقعیت دریایی یکی از ابعاد مهم موقعیت جغرافیایی کشورها است. دسترسی به دریا و آب‌های آزاد، منشأ مزیت و مخاطرات محیطی برای کشورهای دریایی است (الهوریدی زاده، ۱۳۹۸: ۲۳-۳۲)؛

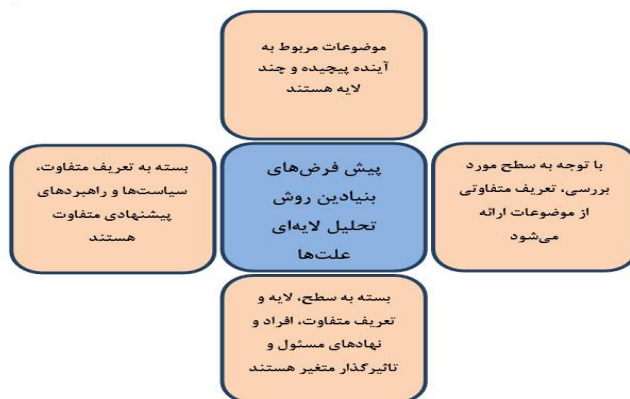
روند دسترسی به انرژی هسته‌ای: ذخایر انرژی و فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای ایران باعث شده است که امنیت این منطقه در کانون توجه قرار گیرد (بزرگمهری و طباطبایی، ۱۳۹۷: ۱۰)؛ سناریوی ایران‌هراسی و تأثیر آن در امنیت منطقه: یکی از مهم‌ترین اقداماتی که در دستور کار آمریکا و متحدان غربی‌اش قرار گرفت پروژه‌ی ایران‌هراسی بود (بزرگمهری و طباطبایی، ۱۳۹۷: ۵۳)؛

شورای همکاری خلیج فارس: اهداف این سازمان دستیابی به سازمانی دفاعی در برابر انواع تهدیدهای داخلی و خارجی بیان گردید (جالینوس و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۱۷)؛ دیپلماسی‌های نامناسب، غیر کارشناسی و غیر حرفه‌ای: بازنگری در مفهوم دیپلماسی سنتی، زمینه‌ی پدیدارشدن مفهومی جدید را در این حوزه ایجاد کرد بنام دیپلماسی عمومی (اشتریان و جعفری، ۱۳۹۶: ۱۱۱-۱۴۰).

روش تحلیل لایه لایه‌ای علت‌ها:

تحلیل لایه‌ای علت‌ها یکی از روش‌های جدید آینده‌پژوهی است که سهیل عنایت‌الله^۱، آینده‌پژوه مسلمان و استاد دانشگاه تام کانگ تایوان آن را ابداع کرده و توسعه داده است (فخرایی و کیقبادی، ۱۳۹۶ ص ۱۲۷). تحلیل لایه‌ای علت‌ها اگرچه مبانی نظری و معرفتی مستحکمی دارد، اما بیشتر به صورت تجربی و از طریق اجرا توسعه یافته است. این روش ده‌ها و ده‌ها بار در موقعیت‌های مختلف، سازمان‌های بین‌المللی، نهادهای دولتی در سطح کشور و استان، دانشگاه‌ها، سازمان‌های غیر دولتی و کسب و کارها استفاده و در این فرایند تکامل یافته و پالایش شده است (عنایت‌الله، ۲۰۰۸: ۴-۲۱). تحلیل لایه‌ای علت‌ها بر چند پیش فرض بنیادی استوار است که در شکل ۴ آورده شده است.

1- Sohail Inayatullah

شکل ۴. پیش فرض‌های بنیادین روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها (فخرایی و کیقبادی، ۱۳۹۶ ص ۱۲۹-۱۳۰)

این روش تحلیل گران و آینده‌پژوهان را ترغیب می‌کند تا به جای سطحی‌نگری، عمیق‌تر و ریشه‌ای‌تر به مسائل و موضوعات آینده نگاه کنند و در کنار بررسی ظاهری موضوعات، ریشه‌ها و دلایل اصلی بروز آن‌ها را نیز مطالعه کنند. روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها روشی بسیار پیچیده برای طبقه‌بندی دیدگاه‌ها و مسائل مختلف درباره آینده است. این طبقه‌بندی کمک می‌کند تا به نحو بسیار کارآمدتری درباره آینده فکر کنیم (خزایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۶-۴۱).
تحلیل لایه‌ای علت‌ها برای بررسی موضوعات و مطالعه آینده، چهار سطح مختلف را در نظر می‌گیرد که به صورت عمودی روی هم چیده شده‌اند (شکل ۵ و توضیحات مربوط به آن در جدول ۴ آمده است).

طراحی آینده بر اساس روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها (CLA)

شکل ۵. سطوح چهارگانه تحلیل در تحلیل لایه‌ای علت‌ها (اسلاتر^۱، ۲۰۰۳)

جدول ۴: توضیح سطوح چهارگانه روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها (عنایت‌الله، ۲۰۰۴)

سطح	توضیح
لیتانی	روندهای کمی، مشکلات و مسایلی که اغلب بنا به دلایل سیاسی در مورد آنها اغراق می‌شود (مثلاً جمعیت بیش از حد) و معمولاً توسط رسانه‌های خبری بیان می‌شود. سطح لیتانی آشکارترین سطح است و نیاز به توانایی تحلیلی اندکی دارد. در این سطح فرض‌ها به ندرت مورد پرسش قرار می‌گیرند.
نظام‌های علی	به علل نظام‌مند از جمله عوامل اجتماعی، فناورانه، اقتصادی، سیاسی، زیست‌محیطی و تاریخی ارتباط دارد. این سطح عملکرد مناسبی در بیان شرح‌های فنی و هم چنین تحلیل علمی و دانشگاهی دارد. نقش دولت و بازیگران دیگر و منافع در اغلب موارد در این سطح مورد اکتشاف قرار می‌گیرد.
گفتمان و جهان‌بینی	به گفتمان و جهان‌بینی ارتباط دارد که از آن پشتیبانی می‌کند و اقدام به مشروع‌سازی آن می‌نماید. وظیفه این سطح یافتن فرآیندهای عمیق‌تر اجتماعی، زبانی و فرهنگی مستقل از بازیگر (عدم وابستگی به بازیگران) و تا حدی مستقل از نظام است. در این سطح تشخیص فرض‌های عمیق‌تر پیش‌زمینه یک موضوع بسیار مهم است و تلاش‌هایی جهت چشم‌اندازسازی مجدد مسأله و موضوع صورت می‌گیرد. در این مرحله می‌توان به اکتشاف این امر پرداخت که چگونه گفتمان‌های مختلف (مثلاً ایدئولوژی‌ها و جهان‌بینی‌های بیان شده از طریق تمدن‌ها و معرفت‌ها) بیش از یک علت یا میانجی یک موضوع هستند و در واقع آن را می‌سازند. این سطح به تحقیق در این مورد می‌پردازد که چگونه گفتمان مورد استفاده در درک مسأله، بخشی از چارچوب‌بندی موضوع و مسأله است.
اسطوره یا استعاره	در این سطح داستان‌های عمیق و الگوهای جمعی، یعنی ابعاد ناخودآگاه و اغلب احساسی مشکل، مسأله یا تناقض وجود دارند. این سطح یک تجربه سطح غریزی-احساسی در مورد جهان‌بینی مورد نظر فراهم می‌سازد. زبان مورد استفاده کم‌تر خاص و ویژه بوده و ارتباط بیش‌تری با تصاویر دیداری رو به تکامل دارد و به لمس قلب به جای خواندن ذهن می‌پردازد. این سطح ریشه و مبدا طرح پرسش است.

فیتز جرالده^۱، ابعاد مختلف لایه‌های تحلیل لایه‌ای علت‌ها را بررسی نموده است. این چهار لایه با یکدیگر همپوشانی دارند. سطح لیتانی فعلی (روندها و مسایل اصلی فراروی جهان) به خودی خود نوک کوه یخ، بیان یک جهان‌بینی خاص است. بحث در این مورد که کدام ایده‌های خاص مناسب کجا هستند هدف لایه‌ها را ناکام می‌گذارد. آنها به دنبال کمک به خلق انواع جدید تفکر و نه تشویق بحث در مورد مسایلی از این دست هستند که چه چیزی دقیقاً باید در کجا مطرح شود (خزایی و همکاران، ۱۳۹۴).

1. Fitz Jerald

پیشینه پژوهش

مطابق با بررسی‌های انجام شده مشخص شد در منابع فارسی، منابع تحقیقاتی در پایگاه‌های اطلاعاتی و نشریات معتبر علمی، پژوهش‌هایی، در حوزه جنگ و علل آن به رشته تحریر در آمده اما در هر یک از این آثار بر بعدی خاص از این موضع پرداخته شده است و تمامی ابعاد مورد نظر این پژوهش را پوشش نداده‌اند که برای مثال به چند نمونه از آنها در جدول شماره ۵ اشاره می‌شود:

جدول ۵: پیشینه‌های تحقیقاتی مرتبط با موضوع پژوهش

ردیف	مشخصات پژوهش
۱	عنوان پژوهش
	مشخصات جنگ احتمالی آینده علیه ج.ا.ایران و راهبردهای مقابله با آن
	فتح‌الله کلانتری، دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۹۵
	سؤال عمده پژوهش
	ابعاد و ویژگی‌های راهبردی جنگ آینده کدام‌اند؟
	نتایج پژوهش
	جنگ دارای سه سطح راهبردی، عملیاتی و راه‌کنشی (تاکتیکی) است، هر کدام از سطوح یادشده دارای ویژگی‌های خاص خود می‌باشد. هر فضا و مکانی که در آن جنگ اجرا شود، بُعد نام دارد؛ مثل زمین، هوا، دریا و ... هدف اصلی این مقاله بیان ابعاد و ویژگی‌های راهبردی جنگ آینده و تدوین راهبردهای جنگ احتمالی آینده علیه ج.ا.ایران می‌باشد. نتایج تحقیق حکایت از آن دارد که جنگ‌های آینده دارای ۷ بُعد (زمینی، دریایی، هوایی، فضایی، سایبری یا فضای مجازی، شناختی یا فضای ذهن و رسانه‌ای) و ۱۰ ویژگی راهبردی (چندوجهی بودن، شناخت محوری، هوشمندی، تأثیرمحوری، فناوری‌پایگی، قابلیت محوری، مردم‌پایگی، فرماندهی و واپایش برخط و افقی، اشراف اطلاعاتی، ارزش محوری و آرمان‌محوری) می‌باشد. پس از مطالعه محیطی تعداد ۹ مورد قوت، ۸ مورد ضعف، ۶ مورد فرصت و ۶ مورد تهدید به دست آمده است. طبق موقعیت راهبردی به دست آمده، وضعیت نیروهای مسلح ج.ا.ایران در جنگ آینده وضعیت مطلوبی است و در ابتدای ربع اول، یعنی مسیر تهاجم معطوف به قوت قرار گرفته است.

ردیف	مشخصات پژوهش
۲	عنوان پژوهش تأثیر خلیج فارس بر امنیت ملی ایران
	پژوهش گران و محل نشر بهرام رضایی، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، ۱۳۸۴
	سؤال عمده پژوهش دلایل اهمیت خلیج فارس از بعد ذخایر و انرژی کدامند؟
	نتایج پژوهش اطلاعات موجود حاکی از این است که نفت آمریکا در حال تمام شدن است، آمریکا تا دهه ۱۹۵۰ در تولید نفت خود کفا بود، اما از آن پس، به نفت خلیج فارس روزبه روز وابستگی بیشتری پیدا کرد و در صورت تمام شدن نفت آمریکا این وابستگی در سال‌های آینده به‌طور مشهودی نمود بیشتری پیدا خواهد کرد؛ از آنجایی که درصد زیادی از نفت جهان از طریق خلیج فارس به سایر نقاط جهان جابجا می‌شود، امنیت خلیج فارس در طول قرن گذشته همواره به علت وجود حدود ۶۵٪ ذخایر انرژی جهان در این منطقه حساس و استراتژیک از اهمیت خاصی برخوردار بوده است. بی‌شک ادامه جریان آزاد انرژی، تأثیر زیادی بر امنیت منطقه و به خصوص ایران دارد، به اعتقاد جمهوری اسلامی ایران این امنیت باید صرفاً توسط کشورهای منطقه تأمین شود.
۳	عنوان پژوهش الزامات ژئوپلیتیک پیمان دفاعی مشترک کشورهای حوزه خلیج فارس
	پژوهش گران و محل نشر شهاب شریفی؛ فرشید آجودانی، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، ۱۳۹۲
	سؤال عمده پژوهش دلایل پراهمیت ناامنی در خلیج فارس کدامند؟
	نتایج پژوهش بر اساس نتایج مطالعات منابع مختلف، یکی از عوامل اصلی ناامنی در منطقه خلیج فارس، ایالات متحده آمریکا و حامیان منطقه‌ای آن می‌باشد. با توجه به مزیت‌های طبیعی و موقعیت ژئواستراتژیک ایران در تریببات امنیتی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و نظامی، حضور و نقش ایران در معادلات سیاسی و اقتصادی منطقه حیاتی است. در این مقاله که به شیوه تحلیلی-توصیفی انجام می‌شود تلاش شده است، روابط متقابل کشورهای حوزه خلیج فارس و چشم‌انداز دفاعی این منطقه ژئواستراتژیک، بر اساس عوامل ژئوپلیتیک و با تأکید بر فرآیند شکل‌گیری پیمان نظامی-دفاعی کشورهای این حوزه، مورد بررسی قرار گیرد.

ردیف	مشخصات پژوهش
۴	عنوان پژوهش واکاوی الگوهای حاکم بر جنگ آینده و مقایسه آن با جنگ هشت‌ساله و جنگ‌های اخیر
	پژوهش‌گران و محل نشر غلامعلی رشید، غلامرضا محرابی، فتح‌ا... کلانتری، شهرام شجاعی، داود زنجانی، دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۹۳
	سؤال عمده پژوهش جنگ‌های آینده از نظر تأثیر محور بودن چگونه است؟
۵	نتایج پژوهش جامعه آماری این پژوهش، بر اساس برآورد خبرگان ۲۳۰ نفر می‌باشد که با استفاده از فرمول کوکران، حجم نمونه ۶۹ نفر تعیین شده است. نتایج به دست آمده حکایت از آن دارد که الگوی جنگ هشت‌ساله بر مبنای جنگ سنتی ترکیبی و متعارف از سوی ج.ا.ایران و جنگ سنتی نامتعارف از سوی رژیم بعث عراق اجرا شد و از نظر عده و عُده، یک جنگ نابرابر به سود عراق بود. به دلیل وجود اختلاف فناوری، الگوی جنگ ناهم‌تراز وارد ادبیات نظامی جهان شد، بنابراین جنگ‌های رخ داده در ۲۵ سال گذشته بر اساس ویژگی‌ها و الگوهای نسل سوم و نسل چهارم جنگ (ترکیبی) بوده است. یافته کلی مقاله آن است که جنگ آینده، نوعی الگوی جنگی تأثیر محور است که به صورت مردم پایه در محیط سیال جغرافیایی با محوریت گروه‌های ملی، فراملی و فروملی انجام می‌شود.
	عنوان پژوهش الگوی موازنه قدرت در راهبردهای امنیتی خلیج فارس
	پژوهش‌گران و محل نشر حبیب‌الله سیاری، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، سال ۱۳۸۸
	سؤال عمده پژوهش رویدادهای مهم و تأثیرگذار اخیر در منطقه خلیج فارس کدامند؟
	نتایج پژوهش خلیج فارس به لحاظ موقعیت ژئوپلیتیکی و راهبردی از حساس‌ترین و بااهمیت‌ترین مناطق جهان است. در سال ۱۹۷۹ دولت کارتر بر این عقیده بود ((که خلیج فارس یکی از سه مانع اساسی و حساسی است که گذشتن نیروهای بلوک شرق (اتحاد جماهیر شوروی سابق و امارش) از آن می‌تواند موجب آغاز جنگ جهانی سوم گردد)). از آن زمان به بعد چهار حادثه مهم و اساسی در مقیاس بین‌المللی منطقه را تکان داد و دستخوش تحولات ساخت. نخستین رویداد بزرگ، انقلاب اسلامی بود که در یازدهم فوریه ۱۹۷۹ به رهبری حضرت امام خمینی(ره) به پیروزی رسید. دومین رویداد بزرگ جنگ عراق بر علیه ایران بود که در تاریخ

مشخصات پژوهش	ردیف
<p>۲۲ سپتامبر ۱۹۸۰ با تهاجم عظیم نظامی عراق به ایران آغاز گردید. سومین حادثه دگرگون‌کننده در روز دهم اوت ۱۹۹۰ با تجاوز عراق به کویت پدید آمد که منجر به یک جنگ شگفت‌انگیز شد. این جنگ نتیجه به هم خوردن موازنه قدرت ناشی از جنگ عراق بر علیه ایران در منطقه خلیج فارس بود که کشور عراق با بهره‌برداری از ائتلاف و همبستگی بین‌المللی و با ذخیره‌سازی جنگ‌افزارهای ساخت آمریکا و سایر کشورها، خود را مسلح ساخت. چهارمین حادثه مهم حمله تروریستی یازدهم سپتامبر ۲۰۰۱ در آمریکا بود. در پی این حادثه، آمریکا با حمله نظامی به عراق در ۲۰ مارس ۲۰۰۳ و سرنگونی رژیم صدام، حاکمیت یک‌جانبه‌گرایی خود در نظام بین‌الملل را تثبیت کرد.</p>	

روش‌شناسی پژوهش

با توجه به ماهیت موضوع پژوهش، این پژوهش از نوع کاربردی می‌باشد. این تحقیق مبتنی بر روش توصیفی و تحلیلی بوده که جمع‌آوری داده‌های آن بر اساس مطالعه اسناد کتابخانه‌ای (کتب، مجلات، فصلنامه‌ها و منابع معتبر اینترنتی)، مصاحبه با صاحب‌نظران و استفاده از پرسشنامه انجام پذیرفت. رویکرد توصیف و تحلیل داده‌های آماری در حال و چشم‌انداز آینده انجام گردید. متدولوژی این پژوهش به این شکل است که ابتدا ارائه رویکرد نظری از علل وقوع جنگ‌های آینده در منطقه غرب آسیا در این چارچوب به تصویر کشیده می‌شود و سپس با تجزیه و تحلیل لایه لایه‌ای علت‌ها و همچنین تحلیل آماری در حال و چشم‌انداز آینده در هر کدام از طبقات چهارگانه این روش آینده‌پژوهی، علت‌ها مشخص و اولویت‌بندی شد. مراحل انجام تحقیق به شرح زیر می‌باشد:

با توجه به نوع اطلاعات مورد نیاز در انجام این تحقیق ابتدا از روش بررسی اسناد و مدارک موجود (اسناد کتابخانه‌ای، مجلات، فصلنامه‌ها و منابع معتبر اینترنتی) و سپس تهیه پرسش‌نامه برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شد.

برای تعیین جامعه آماری و حجم نمونه سعی شد تا جامعه آماری از بین صاحب‌نظران آشنا با موضوع این پژوهش انتخاب شوند. در این راستا پس از بررسی سوابق علمی پژوهشی و کاری

متخصصین این حوزه اعم از اساتید دانشگاه و پژوهشگران مرتبط با موضوع با روش تعیین نمونه گیری تصادفی تعداد ۲۵۰ نفر که در زمینه پژوهش شناخت و تخصص داشتن به عنوان جامعه آماری شناسایی شدند که تعداد ۶۶ نفر از آنها با استفاده از جدول مورگان به شرح جدول شماره ۶ به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند.

جدول شماره ۶: ویژگی‌های حجم نمونه انتخاب شده

رشته تحصیلی						سطح تحصیلات		
مجموع	مدیریت راهبردی	مطالعات منطقه‌ای	جغرافیای سیاسی	علوم سیاسی	روابط بین‌الملل	مجموع	دانشجوی دکتری	دکتری
۶۶	۱۰	۱۲	۱۴	۱۶	۱۴	۶۶	۳۶	۳۰

در بحث روایی با توجه به محقق ساخته بودن پرسشنامه این پرسشنامه به ۲۴ نفر از صاحب‌نظران مرتبط با پژوهش ارائه و دیدگاه‌های اصلاحی آنها اعمال شد. پایایی و اعتبار پرسشنامه نیز از طریق آلفای کرونباخ محاسبه شد. نتایج نشان دهنده ضریب آلفای کرونباخ میانگین ۰/۸۶ درصد است که انسجام و ثبات درونی قابل قبول پرسشنامه را نشان می‌دهد. استفاده از روش تحلیل محتوی برای استخراج علت‌ها و استفاده از روش تحلیل لایه لایه‌ای علت‌های چهار گانه برای تقسیم علت‌ها به علت‌های لیتانی، نظام‌های اجتماعی، جهان‌بینی و استعاره و در نهایت استفاده از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی به منظور محاسبه وزن علت‌ها و اولویت بندی آنها.

یافته‌های پژوهش

پس از مطالعه اسناد و مدارک و تجزیه و تحلیل نظرات افراد صاحب‌نظر با استفاده از روش تحلیل محتوی بیش از ۵۰ علت برای وقوع جنگ‌های آینده در منطقه غرب آسیا استخراج شد. تعدادی از این علل که از احتمال (وزن) بالایی برخوردار بودند در جدول ۷ آورده شده است. جدول ۷. علل وقوع جنگ در منطقه غرب آسیا با رویکرد آینده

علت‌ها
فضا، دسترسی به آب‌های آزاد، انرژی و انتقال انرژی، تجارت و بازرگانی، کمبود منابع، تقسیمات طبقاتی و قومیت‌ها، زیاده خواهی بعضی از کشورها، فرقه، کشور گشایی، قدرت خواهی، دسترسی به انرژی هسته‌ای. عدم انسجام سیاسی، ثروت، محیط زیست، فناوری، اقتصاد، دیپلماسی، فرهنگ، آب و منابع آبی، سیاست، توسعه مرزهای جغرافیایی، ایدئولوژی، دین، مذهب، جهان بینی، بیوتروریسم، تمدن، زبان، خود بزرگ بینی، اختلافات مرزی، نژاد، جاه‌طلبی، انتقام، ملی‌گرایی.

پس از نظرخواهی از صاحب‌نظران و با توجه به ماهیت روش تحلیل لایه لایه‌ای علت‌ها و تعریف این لایه‌ها، علت‌های بالا در چهار سطح به شرح جدول ۸ تقسیم‌بندی شدند.

جدول ۸. تقسیم‌بندی علل وقوع جنگ به چهار سطح روش تحلیل لایه لایه‌ای علت‌ها

سطح	علت‌ها
سطح اول (X ₁)	آب و منابع آبی (X ₁₁)، فضا (X ₁₂)، انرژی و انتقال انرژی (X ₁₃)، کمبود منابع (X ₁₄)، تقسیمات طبقاتی و قومیت‌ها (X ₁₅)، زیاده‌خواهی بعضی از کشورها (X ₁₆)، دسترسی به آب‌های آزاد (X ₁₇)، تجارت و بازرگانی (X ₁₈)، قدرت خواهی (X ₁₉) دسترسی به انرژی هسته‌ای (X ₁₁₀)، ثروت (X ₁₁₁)، انتقام (X ₁₁₂)
سطح دوم (X ₂)	محیط زیست (X ₂₁)، اقتصاد (X ₂₂)، فرهنگ (X ₂₃)، سیاست (X ₂₄)، مرزهای جغرافیایی (X ₂₅)، فناوری (X ₂₆)، کشورگشایی (X ₂₇)، دیپلماسی (X ₂₈)
سطح سوم (X ₃)	ایدئولوژی (X ₃₁)، دین (X ₃₂)، مذهب (X ₃₃)، جهان بینی (X ₃₄)، ملی‌گرایی (X ₃₅)
سطح چهارم (X ₄)	تمدن (X ₄₁)، زبان (X ₄₂)، فرقه (X ₄₃)، خود بزرگ بینی (X ₄₄)

پس از تقسیم‌بندی علل وقوع جنگ به چهار سطح، موارد احصاء شده در پرسشنامه‌ای در اختیار جامعه آماری قرار گرفت و پس از اخذ جواب از جامعه آماری، نتایج حاصل از توزیع فراوانی مربوط به پاسخ‌های مطرح شده در سطح لیتانی به شرح جدول ۹ مطرح شد.

جدول ۹. توزیع فراوانی مربوط به پاسخ‌های مطرح شده در سطح لیتانی

سطح معنی داری	آماره آزمون	فاصله اطمینان		اولین	فترت برآیند	واریانس	بزرگی	جمع	میزان توافق					شاخص
		حد بالا	حد پایین						کاملاً مخالفم	مخالفم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم	
تایید	۶.۸۲	۴.۲۷	۳.۷۰	۷	۰.۲۹۹	۱.۴۲	۳.۹۹	۶۶	۳	۷	۹	۱۸	۲۹	X ₁₁
تایید	۷.۸۸	۴.۳۴	۳.۸۱	۴	۰.۲۷۶	۱.۲۶	۴.۰۷	۶۶	۱	۸	۱۰	۱۵	۳۲	X ₁₂
تایید	۶.۱۷	۴.۲۰	۳.۶۲	۹	۰.۳۱۱	۱.۴۸	۳.۹۱	۶۶	۳	۹	۸	۱۹	۲۷	X ₁₃
تایید	۶.۸۰	۴.۱۹	۳.۶۶	۶	۰.۲۸۶	۱.۲۶	۳.۹۳	۶۶	۲	۷	۱۲	۱۹	۲۶	X ₁₄
تایید	۷.۸۱	۴.۲۷	۳.۷۶	۳	۰.۲۶۷	۱.۱۵	۴.۰۱	۶۶	۲	۳	۱۷	۱۶	۲۸	X ₁₅
تایید	۵.۶۸	۴.۰۵	۳.۵۱	۸	۰.۲۹۹	۱.۲۸	۳.۷۸	۶۶	۳	۶	۱۶	۲۰	۲۱	X ₁₆
تایید	۵.۹۱	۴.۰۲	۳.۵۱	۵	۰.۲۸۳	۱.۱۴	۳.۷۶	۶۶	۳	۴	۱۸	۲۲	۱۹	X ₁₇
تایید	۷.۶۶	۴.۲۰	۳.۷۱	۱	۰.۲۶۰	۱.۰۶	۳.۹۶	۶۶	۰	۷	۱۶	۱۸	۲۵	X ₁₈
تایید	۳.۷۶	۳.۸۵	۳.۲۷	۱۲	۰.۳۴۵	۱.۵۰	۳.۵۶	۶۶	۵	۸	۱۷	۱۷	۱۹	X ₁₉
تایید	۵.۱۴	۴.۰۲	۳.۴۵	۱۰	۰.۳۱۶	۱.۳۹	۳.۷۴	۶۶	۵	۳	۱۸	۱۸	۲۲	X ₁₁₀

سطح معنی داری	آماره آزمون	فاصله اطمینان		اولویت	ضریب پراکندگی	واریانس	میانگین	جمع	میزان توافق					شاخص
		حد بالا	حد پایین						کاملاً مخالفم	مخالفم	فقطی ندارم	موافقم	کاملاً موافقم	
تایید	۷.۸۵	۴.۲۵	۳.۷۵	۲	۰.۲۶۳	۱.۱۰	۴.۰۰	۶۶	۰	۸	۱۳	۱۸	۲۷	X ₁₁₁
تایید	۵.۰۹	۴.۰۲	۳.۴۵	۱۱	۰.۳۱۹	۱.۴۲	۳.۷۴	۶۶	۲	۱	۱۱	۱۹	۲۲	X ₁₁₂

با توجه به ستون ضریب پراکندگی علت‌های وقوع جنگ در این لایه اولویت‌بندی شدند (ضریب پراکندگی کوچک‌تر در اولویت بالاتر) و سه اولویت بالاتر عبارتند از: ۱- قدرت‌خواهی، ۲- انتقام و ۳- دسترسی به انرژی هسته‌ای. همانطور که در ستون آخر مشاهده می‌شود با مقایسه مقدار آماره آزمون و مقدار بحرانی علت وقوع جنگ در آینده هر یک از موارد تعیین شده در این لایه مورد تایید قرار گرفته است.

نتایج حاصل از توزیع فراوانی مربوط به پاسخ‌های مطرح شده در سطح نظام‌های علی به شرح جدول ۱۰ مطرح شد.

جدول ۱۰. توزیع فراوانی مربوط به پاسخ‌های مطرح شده در سطح نظام‌های علی

سطح معنی داری	آماره آزمون	فاصله اطمینان		اولویت	ضریب پراکندگی	واریانس	میانگین	جمع	میزان توافق					شاخص
		حد بالا	حد پایین						کاملاً مخالفم	مخالفم	فقطی ندارم	موافقم	کاملاً موافقم	
تایید	۵.۷۶	۴.۱۸	۳.۵۸	۸	۰.۲۲۶	۱.۶۰	۳.۸۸	۶۶	۵	۷	۷	۲۰	۲۷	X ₂₁
تایید	۸.۴۶	۴.۳۴	۳.۸۴	۳	۰.۲۶۰	۱.۱۳	۴.۰۹	۶۶	۱	۷	۸	۲۱	۲۹	X ₂₂
تایید	۷.۰۰	۴.۲۲	۳.۶۹	۵	۰.۲۸۵	۱.۲۷	۳.۹۶	۶۶	۴	۳	۱۱	۲۳	۲۵	X ₂₃
تایید	۹.۱۹	۴.۲۱	۳.۷۹	۱	۰.۲۲۴	۰.۸۱	۴.۰۰	۶۶	۰	۳	۱۸	۲۲	۲۳	X ₂₄
تایید	۵.۶۷	۳.۹۷	۳.۴۷	۴	۰.۲۸۲	۱.۱۰	۳.۷۲	۶۶	۰	۱۱	۱۶	۲۱	۱۸	X ₂₅
تایید	۹.۸۲	۴.۳۴	۳.۸۹	۲	۰.۲۲۸	۰.۸۸	۴.۱۲	۶۶	۱	۱	۱۷	۱۹	۲۸	X ₂₆
تایید	۶.۵۸	۴.۱۸	۳.۶۴	۷	۰.۲۹۲	۱.۳۱	۳.۹۱	۶۶	۲	۸	۱۱	۱۹	۲۶	X ₂₇
تایید	۶.۵۳	۴.۱۵	۳.۶۲	۶	۰.۲۸۷	۱.۲۴	۳.۸۸	۶۶	۰	۹	۱۹	۱۱	۲۷	X ₂₈

با توجه به ستون ضریب پراکندگی علت‌های وقوع جنگ در این لایه اولویت‌بندی شدند (ضریب پراکندگی کوچک‌تر در اولویت بالاتر) و سه اولویت بالاتر عبارتند از: ۱- سیاست، ۲- فناوری و ۳- اقتصاد. همانطور که در ستون آخر مشاهده می‌شود با مقایسه مقدار آماره آزمون

و مقدار بحرانی علت وقوع جنگ در آینده هریک از موارد تعیین شده در این لایه مورد تایید قرار گرفته است.

نتایج حاصل از توزیع فراوانی مربوط به پاسخ‌های مطرح شده در سطح گفتمان یا جهان‌بینی به شرح جدول ۱۱ مطرح شد.

جدول ۱۱. توزیع فراوانی مربوط به پاسخ‌های مطرح شده در سطح گفتمان یا جهان‌بینی

سطح معنی داری	آماره آزمون	فاصله اطمینان		اولویت	ضریب پراکندگی	واریانس	میانگین	جمع	میزان توافق					شاخص
		حد بالا	حد پایین						کاملاً مخالفم	مخالفم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم	
تایید	۸۰۸	۴۲۸	۳۷۸	۲	۰۲۶۱	۱۱۰	۴۰۳	۶۶	۱	۷	۸	۲۳	۲۷	X ₃₁
تایید	۷۷۴	۴۲۵	۳۷۵	۳	۰۲۶۶	۱۱۳	۴۰۰	۶۶	۱	۸	۸	۲۳	۲۶	X ₃₂
تایید	۱۳۰۶	۴۴۷	۴۰۹	۱	۰۱۸۹	۰۶۵	۴۲۸	۶۶	۰	۰	۱۵	۱۸	۳۳	X ₃₃
تایید	۶۹۴	۴۲۱	۳۶۸	۵	۰۲۸۴	۱۲۵	۳۹۴	۶۶	۲	۷	۱۱	۲۰	۲۶	X ₃₄
تایید	۷۷۷	۴۳۶	۳۸۱	۴	۰۲۸۳	۱۳۴	۴۰۹	۶۶	۴	۳	۹	۱۸	۳۲	X ₃₅

با توجه به ستون ضریب پراکندگی علت‌های وقوع جنگ در این لایه اولویت‌بندی شدند (ضریب پراکندگی کوچک‌تر در اولویت بالاتر) و سه اولویت بالاتر عبارتند از: ۱- مذهب، ۲- ایدئولوژی و ۳- دین. همانطور که در ستون آخر مشاهده می‌شود با مقایسه مقدار آماره آزمون و مقدار بحرانی علت وقوع جنگ در آینده هریک از موارد تعیین شده در این لایه مورد تایید قرار گرفته است.

نتایج حاصل از توزیع فراوانی مربوط به پاسخ‌های مطرح شده در سطح اسطوره‌ای یا استعاره‌ای در جدول ۱۲ مطرح شد.

جدول ۱۲. توزیع فراوانی مربوط به پاسخ‌های مطرح شده در سطح اسطوره‌ای یا استعاره‌ای

سطح معنی داری	آماره آزمون	فاصله اطمینان		اولویت	ضریب پراکندگی	واریانس	میانگین	جمع	میزان توافق					شاخص
		حد بالا	حد پایین						کاملاً مخالفم	مخالفم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم	
تایید	۷.۰۷	۴.۲۴	۳.۷۰	۴	۰.۲۸۵	۱.۲۸	۳.۹۷	۶۶	۲	۸	۸	۲۱	۲۷	X ₄₁
تایید	۱۳.۶۳	۴.۴۵	۴.۰۸	۱	۰.۱۷۹	۰.۵۹	۴.۲۶	۶۶	۰	۰	۱۳	۲۳	۳	X ₄₂
تایید	۸.۳۱	۴.۲۷	۳.۷۹	۳	۰.۲۵۴	۱.۰۴	۴.۰۳	۶۶	۲	۳	۱۳	۲۲	۲۶	X ₄₃
تایید	۱۰.۱۷	۴.۴۶	۳.۹۹	۲	۰.۲۳۵	۰.۹۸	۴.۲۲	۶۶	۳	۲	۳	۲۸	۳۰	X ₄₄

با توجه به ستون ضریب پراکندگی علت‌های وقوع جنگ در این لایه اولویت‌بندی شدند (ضریب پراکندگی کوچک‌تر در اولویت بالاتر) و سه اولویت بالاتر عبارتند از: ۱- زبان، ۲- خودبزرگی بینی و ۳- فرقه. همانطور که در ستون آخر مشاهده می‌شود با مقایسه مقدار آماره آزمون و مقدار بحرانی علت وقوع جنگ در آینده هریک از موارد تعیین شده در این لایه مورد تایید قرار گرفته است.

در مرحله بعد مقدار آماره آزمون کای-دو مربوط به سطوح چهار گانه محاسبه و در جداول شماره ۱۳ تا ۱۶ ثبت شدند.

جدول ۱۳: محاسبه مقدار آماره آزمون کای-دو مربوط به سطح لیتانی

ضریب توافقی	مقدار بحرانی	آماره آزمون	میزان توافق					شاخص
			کاملاً مخالفم	مخالفم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم	
۰/۵۹۲۱	۹/۴۸۷۷	۳۶/۷۱	۳	۷	۹	۱۸	۲۹	X ₁₁
۰/۶۳۳۹	۹/۴۸۷۷	۴۵/۶۸	۱	۸	۱۰	۱۵	۳۲	X ₁₂
۰/۵۶۳۹	۹/۴۸۷۷	۳۱/۷۱	۳	۹	۸	۱۹	۲۷	X ₁₃
۰/۵۵۰۱	۹/۴۸۷۷	۲۹/۵۰	۲	۷	۱۲	۱۹	۲۶	X ₁₄

ضریب توافقی	مقدار بحرانی	آماره آزمون	میزان توافق					شاخص
			کاملاً مخالفم	مخالفم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم	
۰/۳۹۷۲	۹/۴۸۷۷	۱۲/۷۴	۲	۳	۱۷	۱۶	۲۸	X ₁₅
۰/۴۹۵۷	۹/۴۸۷۷	۲۲/۱۵	۳	۶	۱۶	۲۰	۲۱	X ₁₆
۰/۵۳۰۰	۹/۴۸۷۷	۲۲/۵۶	۳	۴	۱۸	۲۲	۱۹	X ₁₇
۰/۵۰۴۲	۹/۴۸۷۷	۲۳/۱۸	۰	۷	۱۶	۱۸	۲۵	X ₁₈
۰/۵۶۴۸	۹/۴۸۷۷	۳۱/۸۵	۵	۸	۱۷	۱۷	۱۹	X ₁₉
۰/۶۰۴۷	۹/۴۸۷۷	۳۹/۲۱	۵	۳	۱۸	۱۸	۲۲	X ₁₁₀
۰/۴۷۷۵	۹/۴۸۷۷	۲۰/۰۹	۰	۸	۱۳	۱۸	۲۷	X ₁₁₁
۰/۵۸۱۸	۹/۴۸۷۷	۳۴/۷۹	۲	۱۲	۱۱	۱۹	۲۲	X ₁₁₂

باتوجه به ستون آماره آزمون و مقایسه آن با مقدار بحرانی فرضیه ارتباط علل لایه لیتانی با وقوع جنگ‌های منطقه غرب آسیا مورد تایید قرار می‌گیرد و ستون ضریب توافقی شدت این ارتباط را برای هر کدام از علل در لایه لیتانی نشان می‌دهد.

جدول ۱۴: محاسبه مقدار آماره آزمون کای-دو مربوط به سطح نظام‌های علی

ضریب توافقی	مقدار بحرانی	آماره آزمون	میزان توافق					شاخص
			کاملاً مخالفم	مخالفم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم	
۰/۵۶۰۳	۹/۴۸۷۷	۳۱/۱۲	۵	۷	۷	۲۰	۲۷	X ₂₁
۰/۶۲۴۵	۹/۴۸۷۷	۴۳/۴۷	۱	۷	۸	۲۱	۲۹	X ₂₂
۰/۵۸۱۸	۹/۴۸۷۷	۳۴/۷۹	۴	۳	۱۱	۲۳	۲۵	X ₂₃
۰/۵۹۷۴	۹/۴۸۷۷	۳۴/۷۴	۰	۳	۱۸	۲۲	۲۳	X ₂₄
۰/۴۹۳۲	۹/۴۸۷۷	۲۱/۸۵	۰	۱۱	۱۶	۲۱	۱۸	X ₂₅
۰/۶۳۵۷	۹/۴۸۷۷	۴۸/۱۲	۱	۱	۱۷	۱۹	۲۸	X ₂₆
۰/۵۴۶۲	۹/۴۸۷۷	۲۸/۹۱	۲	۸	۱۱	۱۹	۲۶	X ₂₇
۰/۵۸۴۲	۹/۴۸۷۷	۳۵/۲۴	۰	۹	۱۹	۱۱	۲۷	X ₂₈

باتوجه به ستون آماره آزمون و مقایسه آن با مقدار بحرانی فرضیه ارتباط علل لایه نظام اجتماعی با وقوع جنگ‌های منطقه غرب آسیا مورد تایید قرار می‌گیرد و ستون ضریب توافقی شدت این ارتباط را برای هر کدام از علل نظام‌های علی نشان می‌دهد.

جدول ۱۵. محاسبه مقدار آماره آزمون کای-دو مربوط به سطح گفتمان یا جهان‌بینی

ضریب توافقی	مقدار بحرانی	آماره آزمون	میزان توافق					نتیجه
			کاملاً مخالفم	مخالفم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم	
۰/۵۹۹۶	۹/۴۸۷۷	۳۸/۱۸	۱	۷	۸	۲۳	۲۷	X ₃₁
۰/۵۹۵۹	۹/۴۸۷۷	۳۷/۴۴	۱	۸	۸	۲۳	۲۶	X ₃₂
۰/۶۸۴۹	۹/۴۸۷۷	۶۰/۰۹	۰	۰	۱۵	۱۸	۳۳	X ₃₃
۰/۵۵۸۵	۹/۴۸۷۷	۳۰/۸۲	۲	۷	۱۱	۲۰	۲۶	X ₃₄
۰/۶۳۶۹	۹/۴۸۷۷	۴۶/۴۱	۴	۳	۹	۱۸	۳۲	X ₃₅

باتوجه به ستون آماره آزمون و مقایسه آن با مقدار بحرانی فرضیه ارتباط علل لایه گفتمان یا جهان‌بینی با وقوع جنگ‌های منطقه غرب آسیا مورد تایید قرار می‌گیرد و ستون ضریب توافقی شدت این ارتباط را برای هر کدام از علل لایه گفتمان یا جهان‌بینی را نشان می‌دهد.

جدول ۱۶. محاسبه مقدار آماره آزمون کای-دو مربوط به سطح اسطوره‌ای یا استعاره‌ای

ضریب توافقی	مقدار بحرانی	آماره آزمون	میزان توافق					نتیجه
			کاملاً مخالفم	مخالفم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم	
۰/۵۸۲۶	۹/۴۸۷۷	۳۴/۹۴	۲	۸	۸	۲۱	۲۷	X ₄₁
۰/۶۷۶۷	۹/۴۸۷۷	۵۷/۴۴	۰	۰	۱۳	۲۳	۳۰	X ₄₂
۰/۵۹۸۱	۹/۴۸۷۷	۳۷/۸۸	۲	۳	۱۳	۲۲	۲۶	X ₄₃
۰/۷۰۲۱	۹/۴۸۷۷	۶۶/۱۲	۳	۲	۳	۲۸	۳۰	X ₄₄

باتوجه به ستون آماره آزمون و مقایسه آن با مقدار بحرانی فرضیه ارتباط علل لایه استعار و اسطوره با وقوع جنگ‌های منطقه غرب آسیا مورد تایید قرار می‌گیرد و ستون ضریب توافقی شدت این ارتباط را برای هر کدام از علل لایه چهارم نشان می‌دهد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با توجه به قرار گرفتن جمهوری اسلامی ایران در منطقه غرب آسیا و همچنین نقش آن به‌عنوان بازیگر تأثیرگذار در این منطقه و با توجه به موقعیت حساس منطقه و آشنایی با علت‌های وقوع جنگ در آینده و همچنین احراز آمادگی جهت مقابله با وقوع احتمالی آن‌ها تحقیق حاضر بر آن بود تا علت‌های وقوع جنگ‌های آینده در منطقه غرب آسیا را با روش تحلیل لایه لایه‌ای علت‌ها که یکی از روش‌های خاص آینده‌پژوهی می‌باشد، شناسایی، دسته‌بندی و اولویت‌دهی نماید. به همین جهت موضوع را در قالب چهار هدف و چهار فرضیه گنجانده و بر اساس متغیرهای مستقل، پرسشنامه تهیه و بین جامعه نمونه توزیع گردید. نتایج با توجه به تجزیه و تحلیل حاصل از بررسی اسناد و مدارک تحقیق و پرسشنامه دریافتی از جامعه نمونه به شرح زیر ارائه می‌گردد:

لایه اول: بر اساس یافته‌های به دست آمده از اسناد و مدارک در حوزه علل وقوع جنگ‌های آینده در منطقه غرب آسیا در سطح لیتانی با ساماندهی و استخراج فراوانی علل اشاره شده، مهم‌ترین علل وقوع جنگ‌های آینده در این منطقه در سطح لیتانی منابع انرژی زیاد در منطقه، علاقه‌مندی هر یک از کشورها به سیادت و بزرگی در منطقه، اشتیاق بالای کشورهای صنعتی بزرگ و ابرقدرت به دستیابی به منابع انرژی موجود در منطقه، حضور کشورهای بیگانه و در رأس آن‌ها آمریکا در این منطقه، مقاصد و اهداف رژیم صهیونیستی، رسیدن به قدرت برتر دریایی منطقه و رویدادها و روندهای کمی تحولات منطقه شامل جنگ عراق علیه ایران، جنگ اول و دوم خلیج فارس می‌باشند.

براساس اطلاعات بدست آمده از داده‌های پرسش‌نامه و تجزیه و تحلیل توصیفی و با توجه به ضریب پراکندگی محاسبه شده اولویت‌بندی علل به صورت زیر مشخص گردید:
قدرت‌خواهی (۰/۲۶۷)، انتقام (۰/۲۶۳). دسترسی به انرژی هسته‌ای (۰/۲۶۷).

لایه دوم: بر اساس یافته‌های به دست آمده از اسناد و مدارک در حوزه علل وقوع جنگ‌های آینده در منطقه غرب آسیا در سطح اجتماعی فرهنگی می‌توان به علل اجتماعی، فرهنگی یا سیستمی شامل علت‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و تاریخی اشاره نمود. در این راستا نگاه ابرقدرت‌ها به این منطقه نگاه اقتصادی است. نگاه کشورها به این منطقه نگاه فرهنگی و سیاسی است. لذا یکی از اصلی‌ترین علت‌های وقوع درگیری و جنگ در این منطقه علت اجتماعی می‌باشد.

بر اساس اطلاعات بدست آمده از داده‌های پرسش‌نامه و تجزیه و تحلیل توصیفی و با توجه به ضریب پراکندگی محاسبه شده اولویت‌بندی علل به صورت زیر مشخص گردید:

سیاست (۰/۲۲۴)، فناوری (۰/۲۲۸)، اقتصاد (۰/۲۶۰)

لایه سوم: بر اساس یافته‌های به دست آمده از اسناد و مدارک در حوزه علل وقوع جنگ‌های آینده در منطقه غرب آسیا در سطح جهان‌بینی می‌توان به ایران‌هراسی، شورای همکاری خلیج فارس، مبانی هویتی و انگاره‌های جمهوری اسلامی ایران، تفاوت زبان در کشورهای منطقه، روابط متقابل ایران با کشورهای عرب، روابط متقابل میان خود اعراب و عقاید و نظریات مختلف صاحب‌نظران بزرگ جهان اشاره نمود.

بر اساس اطلاعات بدست آمده از داده‌های پرسش‌نامه و تجزیه و تحلیل توصیفی و با توجه به ضریب پراکندگی محاسبه شده اولویت‌بندی علل به صورت زیر مشخص گردید:

مذهب (۰/۱۸۹)، ایدئولوژی (۰/۲۶۱)، دین (۰/۲۶۶)

لایه چهارم: بر اساس یافته‌های به دست آمده از اسناد و مدارک و مصاحبه‌های افراد صاحب‌نظر، در حوزه علل وقوع جنگ‌های آینده در منطقه غرب آسیا در سطح استعاره‌ای یا اسطوره‌ای می‌توان به عللی مانند زبان، بحث عرب و عجم و طرز تفکر بزرگان و اسطوره‌های کشورهای منطقه اشاره نمود.

بر اساس اطلاعات بدست آمده از داده‌های پرسش‌نامه و تجزیه و تحلیل توصیفی و با توجه به ضریب پراکندگی محاسبه شده اولویت‌بندی علل به صورت زیر مشخص گردید:

زبان (۰/۱۷۹)، خودبزرگ‌بینی (۰/۲۳۵)، فرقه (۰/۲۵۴)،

با توجه به یافته‌های فوق پیشنهادات زیر مطرح می‌گردد:

با توجه به نتایج به دست آمده پیشنهاد می‌شود معاونت‌های تربیت و آموزش یگان‌های نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران با برگزاری کلاس‌ها و دوره‌های توجیهی برای فرماندهان و مدیران سطوح میانی و عالی در زمینه اهمیت منطقه غرب آسیا و علل و عوامل وقوع جنگ در این منطقه، آگاهی لازم را به این فرماندهان و مدیران منتقل نماید.

تجزیه و تحلیل‌های این پژوهش و نتایج آن در اختیار معاونت‌های عملیات و اطلاعات نیروهای مسلح قرار گیرد تا با بررسی و تجزیه و تحلیل مناقشات، درگیری‌ها و جنگ‌های به وقوع پیوسته در منطقه غرب آسیا، این بررسی‌ها در قالب همایش‌ها به فرماندهان و مدیران ارائه شود.

قدردانی

در پایان نویسندگان بر خود واجب می‌دانند از کلیه زحمات و تلاش‌های اساتید، خبرگان و کارشناسانی که با تمام سختی‌ها و ضیق وقتی که داشتند، دلسوزانه پژوهشگران را راهنمایی و از نظرات کارشناسانه خود برخوردار کردند، تشکر نمایند.

فهرست منابع

منابع فارسی:

- الهوردی‌زاده، رضا (۱۳۹۸)، تبیینی بر دسترسی دریایی و سطح توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورهای دریایی، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس، ۲۳-۳۲.
- الهی، همایون، خلیج فارس و مسائل آن، تهران، انتشارات قومس، ۱۳۹۴.
- ابراهیمی خوجین، محمدتقی، روند الگوهای امنیت در خلیج فارس، مجموعه مقالات علمی- پژوهشی نهمین همایش ملی خلیج فارس، انتشارات جهاد دانشگاهی، ۱۳۹۲.
- ابراهیمی‌فر، طاهره، (۱۳۹۰) الگوهای اعتمادسازی در منطقه خلیج فارس، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۹۴-۱۱۸.
- احمدیان، قدرت، عبدالهی، زهرا. (۱۴۰۰). تحلیلی بر تشدید منازعات منطقه‌ای در دوران ابهام قطبیت ساختار سیستم بین‌الملل: مطالعه موردی غرب آسیا (۱۹۹۱-۲۰۱۹). مجله سیاست دفاعی، ۳۰ (۱۱۷)، ۹-۴۹.
- اردوان، پروین، بررسی وضعیت زیست‌محیطی خلیج فارس و چالش‌های پیش‌رو با کشورهای همسایه، انتشارات کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین ایران و جهان، ۱۳۹۶.
- اسدی، بیژن، خلیج فارس و مسائل آن، انتشارات سمت، ۱۳۸۴.
- اشتریان، کیومرث، جعفری هفتخوانی، نادر، (۱۳۹۶)، تصمیم‌گیری در سیاست خارجی و نقش دیپلماسی عمومی در فرآیند تصمیم‌سازی، اندیشه مدیریت راهبردی، ۱۱۱-۱۴۰.
- اشراقی، مهرداد. (۱۳۹۰). جنگ آینده، فصلنامه راهبرد دفاعی، ۹ (۴)، ۳۳-۶۱.
- امیری، مجتبی، نظریه برخورد تمدن‌ها، هانتینگتون و منتقدانش، تهران، وزارت امور خارجه، ۱۳۹۳، ویرایش دوم.
- امینیان، بهادر، نقش اسطوره‌ها در هویت ملی و ملت‌سازی، نشریه ادبیات پایداری، سال سوم، شماره پنجم، پاییز ۱۳۹۰.
- آن اسمیت، ادوارد. (۱۳۹۷)، عملیات تاثیرمحور به کارگیری جنگ شبکه‌محور؛ در صلح، بحران و جنگ. مترجم، محمدی نجم، سیدحسین، میری، یاسر. تهران، انتشارات دانشگاه جامع امام حسین (ع).
- آلویین و هایدی تافلر، جنگ و ضد جنگ، ترجمه شهیندخت خوارزمی، نشر سیمرخ، تهران، ۱۳۷۲.
- بزرگمهری، مجتبی، طباطبایی، سید مجتبی، تأثیر فعالیت‌های مسالمت‌آمیز انرژی هسته‌ای ایران بر امنیت منطقه خلیج فارس، نشریه راهبرد سیاسی، شماره ۱، بهار ۱۳۹۷.
- بصری، محمدعلی، بانزاد، رضا، رشید، معصومه. (۱۳۹۴) فرصت‌ها و چالش‌های استفاده از منابع مشترک نفت و گاز در روابط ایران و کشورهای خلیج فارس، نشریه فرهنگی و سیاسی خلیج، شماره ۳، ۶۲-۸۵.
- بیگی‌زاده، مرضیه، بصیرت منش، حمید، (۱۳۹۵)، چگونگی ظهور و سقوط کشورهای پرتقال، هلند، انگلیس و فرانسه در خلیج فارس، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، همایش ملی خلیج فارس، دوره ۱۱.
- جالینوس، احمد و قورجیلی، حامد و امری، سجاده، ایران هسته‌ای و تأثیر آن بر روند همگرایی بیشتر با شورای همکاری خلیج فارس، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی، سال دوم، ش ۵، ۱۳۹۱.

- جوباگی، (۱۳۸۵)، عملیات تاثیر محور، مترجم، سهراب سوری، تهران، انتشارات مرکز مطالعات دفاعی و امنیت ملی.
- حبیبی، نیک‌بخش، ماهیت قدرت هوایی، تهران، انتشارات دفتر مطالعات راهبردی نهجا، ۱۳۹۶.
- خزایی، سعید. نصرتی، علیرضا. و تکلوی، فاطمه. (۱۳۹۴)، واکاوی پدیده آواتاریسم با روش تحلیل لایه ای علت ها. چشم انداز مدیریت دولتی، صص ۲۶-۴۱.
- خزایی، سعید، جلیلود، محمدرضا، نصرالهی، وسطی، لیلا، ۱۳۹۴، بررسی نظری روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها در حوزه آینده‌پژوهی، سال دوم، شماره ششم، تابستان.
- راجی، محمدهادی. و افتخاری، اصغر. (۱۳۹۸). جنگ ترکیبی غرب در برابر جمهوری اسلامی ایران (تحلیل ابعاد و روش‌ها). مجله سیاست دفاعی، ۲۸(۱۰۹)، صص ۷۵-۱۱۱.
- رستمی، فرزاد. (۱۳۹۵). تحول در ماهیت جنگ‌های آینده؛ جمهوری اسلامی ایران؛ سناریوها، فرصت‌ها و چالش‌ها، مجله سیاست دفاعی، ۲۵(۹۷)، صص ۱۹۰-۱۴۵.
- رشید، غلامعلی. محرابی، غلامرضا. کلانتری، فتح‌الله. شجاعی، شهرام. و زنجانی، داود. (۱۳۹۳). واکاوی الگوهای حاکم بر جنگ آینده و مقایسه آن با جنگ هشت ساله و جنگ‌های اخیر. راهبرد دفاعی، ۱۲(۴)، ۱-۳۰.
- رضایی، بهرام. (۱۳۸۴). تاثیر خلیج فارس بر امنیت ملی ایران. علوم و فنون نظامی، ۲(۳)، ۱۲۷-۱۳۸.
- زاهدی، اصغر، بازشناسی جنبه‌های تجاوز و دفاع، ستاد تبلیغات جنگ شورای عالی دفاع، تهران، ۱۳۹۱.
- زهاب‌سلماسی، یعقوب، ۱۳۹۴، جنگ‌های آینده، انتشارات دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا.
- زهدی، یعقوب، کلانتری، فتح‌الله، واکاوی رویکردهای جنگ آینده، انتشارات مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی.
- سامیر، آلاله. و گرگانی، سید امیر حسین. و چشمه قصابانی، مریم. (۱۳۹۹). خوانش معماری به مثابه ی متن با رویکرد نشانه شناسی ساخت گرا (نمونه موردی: مرکز فرهنگی-سینمایی دزفول). نخبگان علوم و مهندسی، ۵(۳)، ۴۷-۶۲.
- سیاری، حبیب الله. (۱۳۸۸)، الگوی موازنه قدرت در راهبردهای امنیتی خلیج فارس، علوم و فنون نظامی، سال ششم پاییز ۱۳۸۸ شماره ۱۴، ۶-۲۱.
- شریفی، شهاب. و آجودانی، فرشید. (۱۳۹۲). الزامات ژئوپلیتیک پیمان دفاعی مشترک کشورهای حوزه خلیج فارس. علوم و فنون نظامی، ۹(۲۳)، ۸۷-۱۰۶.
- صارمی، کریم، پرواس، سیدرضا، ۱۳۹۳، جنگ ناهمتراز، انتشارات دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا.
- فخرایی، مرضیه. کقیبادی، مرضیه. (۱۳۹۶)، نگاهی به روش‌های آینده پژوهی؛ معرفی شش تکنیک مهم و پرکاربرد در آینده پژوهی/ترجمه و تالیف مرضیه فخرایی، مرضیه کقیبادی، تهران، انتشارات آینده پژوه.
- کریمی، جواد، جنگ دوم خلیج فارس، فصلنامه تاریخ روابط خارجی، شماره ۱۶، ۱۳۹۴.
- کلانتری، فتح‌الله. (۱۳۹۵). مشخصات جنگ احتمالی آینده علیه ج.ا.ایران و راهبردهای مقابله با آن. راهبرد دفاعی، ۱۴(۴)، ۱۰۳-۱۳۱.

مسائلی، محمود و ارفعی، عالی، جنگ و صلح از دیدگاه حقوق و روابط بین الملل، مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، تهران، ۱۳۹۳.

معاونت پژوهش و تولید علم، ۱۳۹۷، واکاوی جنگ‌های آینده، مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی.

مکنزی، کنت، ۱۳۹۲، جنگ نامتقارن، مترجم عبدالمجید حیدری، تهران، دافوس سپاه، دوره عالی جنگ. منزوی، مسعود، ۱۳۹۴، عملیات تأثیرمحور، رویکردها و ابعاد آن، انتشارات مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، ویرایش دوم.

منزوی، مسعود، ۱۳۹۶، محیط شبکه محور، مفهوم کاربردی مشترک، انتشارات مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.

موسوی، سیدمحمد. (۱۴۰۰). بررسی تطبیقی گزینه‌های مطلوب قدرت هوایی در حوزه عدم تقارن. مجله سیاست دفاعی، ۳۰(۱۱۵)،

موفات، جیمز، ۱۳۹۶، مجموعه دگرگونی در عصر حاضر، فرضیه پیچیدگی و جنگ شبکه محور، ترجمه خواجهی محمد، انتشارات مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، ویرایش دوم.

مهدوی هوشنگ، عبدالرضا، سیاست خارجی ایران در دوره پهلوی، نشر البرز، ۱۳۹۰. مهدی‌نژاد نوری، محمد. جبار رشیدی، علی. احمدی حاجی آبادی، سید احمد. و تیلا، شعبان. (۱۳۹۶). تأثیر متقابل دفاع دانش‌بنیان و جنگ‌های آینده. مطالعات دفاعی استراتژیک، ۱۵(۶۷)، ۲۳۵-۲۶۰.

مهرکویی، حجت، چالش‌ها و اختلافات مذهبی در کشورهای اسلامی، انتشارات اولین همایش بین‌المللی بحران‌های ژئوپلیتیکی جهان اسلام، ۱۳۹۳.

نای، جوزف، ۱۳۹۲، آینده قدرت، ترجمه قربانی رضا، شیرمحمدی جواد، انتشارات دانشگاه فرماندهی و ستاد دانشگاه جنگ آجا.

نور، حمزه. (۱۳۹۶) ارزیابی روند مصرف منابع آب زیرزمینی و وضعیت کنونی آن در ایران. سامانه‌های سطوح آبگیر باران. ۵ (۲): ۳۸-۲۹.

هرسیج حسین، ابراهیمی پور حوا، نوعی باغبان سید مرتضی، روابط کشورهای عرب منطقه‌ی خلیج فارس و ایران از منظر منطقه‌گرایی، مجله سیاست دفاعی، شماره ۸۸، ۱۳۹۳.

منابع لاتین:

Inayatullah, Sohail, 2004, the Causal Layered Analysis (CLA) Reader (Theory and Case Studies of an Integrative and Transformative Methodology), Tamkang University Press.

Inayatullah, Sohail, 2008, "Six Pillars: futures thinking for transforming," Foresight, 20(1), 4-21.

R. Slaughter, "Integral Operating System "World Future Society, July 2003. Drawing on Sohail Inayatullah; Dennis List, "3 Maps or the Future," July 18, 2003; Andy Hines, UH-Clear Lake, 2006.

Revista de studii de Securitate si informatii pentru aparare Infosfera, 2016, Anul III nr. 2/2011, <http://www.mapn.ro/publicatii/2-2011>. Pdf (last access on 10th September).

Stefan Gabriel, 2016, GEORGESCU, The Future War- A Contemporary Military Phenomenon in the Light of Critical Infrastructure, The 11th International Scientific Conference "Defense Resources Management in the 21st century" Brasov, November 10th-11th.

Traian Grozea, 1987, Implicatiile fenomenului militar in viata internationala, Editura Politica, Bucuresti, p 15.

